

સ્વકેન્દ્રીથી સમકેન્દ્રી
વિશ્વ તરફની ઉડાન

પંખ

અંક ૩૧ | ઓગસ્ટ ૨૦૧૮

રોડની વચ્ચે પડ્યું ભાંગી ગયેલું ગામડું,
કોઈ એને સ્પીડ બ્રેકર સમજીને ઠેકી ગયું.
- કુલદીપ કારિયા

સ્વકેન્દ્રીથી સમકેન્દ્રી
વિશ્વ તરફની ઉડાન

પંખ મેગેઝીન

અનુક્રમ

02	સંપાદકની કલમે	યાજ્ઞિક વધાસિયા
03	ટેકવેરિયા	સ્પર્શ હાર્દિક
07	લ્યો.. લખાઈ ગઈ કવિતા	પૂર્વી બ્રહ્મભટ્ટ
08	તમને મળ્યાનું યાદ	રાજુલ ભાનુશાલી
11	ઝિંદગી.com	ઉમા પરમાર
14	લ્યો.. લખાઈ ગઈ કવિતા	વિરલ દેસાઈ
15	પેરિસ્કોપ	યાજ્ઞિક વધાસિયા
19	મલ્ટીવર્સ	જીગર સાગર
22	કાવ્યમ નેતિ-નેતિ	અક્ષય દવે
26	Tech-Talk	વિપુલ હડિયા
29	Catalyst	અનંત ગોહિલ
32	Knowtamin	વિરલ જોશી
33	પત્રોની ઝાંખી	

સંપાદકની કલમે

યાજ્ઞિક વધાસિયા

बोज़ उठाए फिरती है हमारा अब तक
ए जर्मी माँ तिरी ये उम्र तो आराम की थी
परवीन शाकिर

આઝાદીના ૭૧ વર્ષો થઈ ગયા. શું એ પછી પણ આપણે આઝાદ થયા છીએ? અંગ્રેજોથી છૂટ્યા, તો દેશના નેતાઓ અને રાજકારણની ભરમાળમાં આવીને ફસાઈ ગયા. જરૂર છે, બુદ્ધી માનસિકતાઓને તોડી પડવાની, જરૂર છે, જડ સંસ્કૃતિ-રૂઢિઓને ડૂચો વાળીને ફેંકી દેવાની. જરૂર છે, હિંદુ-મુસ્લિમ-ભાજપ-કોંગ્રેસની લડાઈઓમાંથી બહાર આવવાની. જરૂર છે, જે યોગ્ય છે, લાયક છે, એને તક આપવાની, એની સાથે સારો વ્યવહાર અને એના માટે સારું વાતાવરણ ઉભું થાય, એ જોવાની. જરૂર છે, 'પહેલા આમ હતું' ના સ્થાન પર 'હવે આમ કરવું જ પડશે.'ની નવી વિચારધારા અમલમાં મુકવાનું. તો અને તો જ દેશનું અધ:પતન શક્ય એટલું રોકી શકાશે.

‘પંખ’નો એકત્રીસમો અંક આપ સમક્ષ

હાજર છે. ફ્રન્ટ કવર પરનો ફોટોગ્રાફ મિત્ર હોઝેફા અને બેક-કવર પરનો ફોટો મિત્ર નીલેશની કેમેરા-આંખો દ્વારા ખેંચવામાં આવ્યો છે. દરેક વખતની જેમ આ વખતનો અંક પણ વૈવિધ્યસભર સામગ્રીઓથી ભરપુર છે. વાંચો અને કહો, કેવો લાગ્યો.

બે મહિના પહેલા અમે હાઇટેક યુગમાં અમુક ભુલાયેલી પરંપરાઓને તાજી કરવા, ‘ચાલો ટપાલ લખીએ’ નામનો એક નવતર પ્રયોગ કરેલો. એમાં ઘણા વાચકમિત્રોએ જાતે સાદા પોસ્ટકાર્ડમાં લખીને પત્રો મોકલેલા. એમાંના અમુક પત્રો તારવીને આ અંકમાં અમે સમાવિષ્ટ કરેલા છે. આ ઉપક્રમમાં ભાગ લેનાર સૌ વાચકમિત્રોનો ‘પંખ’ ટીમ વતી હું આભાર વ્યક્ત કરું છું.

ટપકું

પૃથ્વી પર્યાપ્ત પ્રમાણમાં બધા લોકોની જરૂરિયાત સંતોષી શકે છે, પણ
બધા લોકોની લાલચને નહીં.
- મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

ટેકવેરિયા

સ્પર્શ હાર્દિક

આધુનિક ગુલામી / ચલણી નાણું અને બેંકિંગ સિસ્ટમ
/ છાપેલા કાગળ જ્યારે કાંડા કાપી નાખે

અર્થતંત્રના 'અ' સાથેય જે આમ આદમો-ઈવોને બાર ગાઉનું છેટું હોય, એમના કાન પર સતત એક વાક્યનો પ્રહાર કરાય છે, યા તો એમ કહો કે એ વાક્ય સતત બ્લેકમેઇલિંગની ભાષામાં વપરાય છે; અર્થતંત્ર તાજુંતમ રાખવા માટે પૈસો સતત ફરતો રહેવો જોઈએ. પરંતુ બિલ્ડન ડોલર ક્વેશ્ચન એ કે, જનસામાન્યની તન વત્તા મન-દુરસ્તીનું શું? ચલણી નાણાનો અર્વાચીન ઇતિહાસ બોલે છે કે ચીનમાં વિકસેલું પેપરમની યુરોપમાં લઈ આવનાર મનેખ હતો, પ્રવાસી માર્કો પોલો. એ પહેલા નક્કર ધાતુના સિક્કાઓ વિશ્વભરમાં વેપાર-વ્યવહારનો મુખ્ય આધાર હતા. પરંતુ મોટા આંકડાની સંપત્તિનાં સ્થળાંતરમાં લૂંટારાઓના ડરને કારણે સમય જતા અધિકૃત સત્તાઓ વડે મુદ્રિત કાગળ વેપાર માટે અનુકૂળ થવા લાગ્યો.

ચાદ રાખવાની વાત: પેલો મુદ્રિત કાગળ ખરી સંપત્તિ નથી. એ કાગળનું મૂલ્ય ત્યાં સુધી જ જળવાઈ રહે છે, જ્યાં સુધી છાપનાર સત્તા એને મંજૂર રાખે. (અહો નોટબંધી!) સદીઓથી માણસ સોના/ચાંદી/જમીનને ખરી સંપત્તિ ગણતો આવ્યો છે, એની પહેલા આદિકાળમાં મવેશો ખરી સંપત્તિ ગણાતા. વર્તમાનમાં નોટબંધી વખતે ઘણા ધનપતિઓ બ્લેકમની વ્હાઇટ કરવા સોનું ખરીદવા ધસી ગયેલા.

કારણ કે, કુદરતમાં અત્યંત સીમિત માત્રામાં રહેલી આ ધાતુઓ કાયમ પોતાનું મૂલ્ય જાળવી રાખે છે.

આ મુખ્ય તફાવત છે, ચલણી નાણા અને સંપત્તિમાં. પ્રિન્ટેડ કરન્સી મનુષ્યના પરિશ્રમ પ્લસ સમયને એવા કાગળમાં બાંધે છે જેની આવરદા ક્ષણજીવી છે. જ્યારે સોનું/ચાંદી/જમીન જેવી ચિરકાલીન સંપત્તિ મનુષ્યના પરિશ્રમ/સમયને સદીઓ સુધી સાચવી રાખવાની ખાત્રી આપે છે. કિંતુ, ધાતુઓ અને જમીનને રોજબરોજના પરચૂરણ વ્યવહારોમાં વાપરી નથી શકાતી અથવા વાપરવામાં અગવડ પડે છે. એના નિરાકરણ માટે પ્રજાએ ફરજિયાત બેંક અથવા સરકાર દ્વારા અધિકૃત પેપરમનીની શરણે જવું જ રહ્યું. આ પેપરમની આર્થિક વ્યવહારોને ઝડપી અને કાર્યક્ષમ બનાવે છે, પ્રજા સુખેથી ખાઈ-પીને રાજ કરે છે!

સબૂર! ગોલમાલ ત્યાં જ શરૂ થાય છે. જાણે-અજાણે મનુષ્ય નામે માછલી આ પેપરમનીની જાળમાં એવી ફસાઈ ગઈ છે કે બહાર નીકળવાની સંભાવના શૂન્ય છે! ૨૧મી સદીનું કદાચ સૌથી મોટું ઓપન સિક્રેટ આ છે: યુએસએનાં અર્થતંત્રનો દોરીસંચાર કરતી ફેડરલ રિઝર્વ બેંક સરકારી નહીં બલકે સંપૂર્ણ ખાનગી છે. જો હાં, જગતનો ઘણોખરો આર્થિક વ્યવહાર જે ડોલર પર ચાલે છે એને મોનિટર કરતી સંસ્થા ખાનગી માલિકીની છે. બીજી તરફ, ભારતની રિઝર્વ બેંક જેવી સંપૂર્ણ સરકારી સંસ્થા પાવરફૂલ લોબિઇસ્ટોના પ્રભાવથી મુક્ત રહેતી હશે એ માનવામાં સમજદારી નથી. પાછલા વર્ષે સરકારે ડૂબતી બેંકોને ઉગારવા ૩૨ અબજ ડોલર/૨.૧૧ લાખ કરોડનાં બેઇલઆઉટનું આયોજન કર્યું છે. આટલું નાણું ક્યાંથી આવશે? હવામાંથી?! આ માટે સરકાર ઈચ્છે એટલી કરન્સી છાપી શકે છે, પરંતુ એક મહત્વનો સવાલ ઊભો થાય છે: આ પેપરમનીની બજારમાં કિંમત ન જળવાય તો શું? 'ઇકોનોમિક ટાઇમ' સરકારનાં આ પગલાને આમ નાગરિક માટે નુકસાનકારક ગણાવે છે. સ્પષ્ટ વાત છે. આ પેપરમની સીધું તો નાગરિકોના હાથમાં નથી જવાનું. એમાનો ઘણો હિસ્સો મોટી માછલીઓ આંચકી જશે!

સોનાનું મહત્વ સદીઓથી અકબંધ રહેવાનું કારણ એટલું જ કે, ચલણી નોટો જેમ છાપખાનામાં એનું સર્જન શક્ય નથી. જ્યારે મોડર્ન બેંકિંગ સિસ્ટમની રગેરગમાં સંપૂર્ણપણે મુદ્રિત અધિકૃત કાગળો દોડી રહ્યા છે! સરકાર અને મોનિટરી બેંક આ રીતે હવામાંથી કરન્સી છાપે એને 'ક્વોન્ટિટીવ ઇઝિંગ' કહે છે. ૨૦૦૫ પછી આજ સુધીમાં ભારતનાં અર્થતંત્રમાં છાપેલી નોટોનો જથ્થો આશરે સાડા

ચારસો ટકા જેટલો વધ્યો છે. આ ઘટના ચીન, અમેરિકા સહિત અન્ય નાના દેશોમાં પણ આજની તારીખે ઘટી રહી છે. છાપેલી નોટોનું પૂર આવ્યું છે જાણે!

બજારમાં મુદ્રિત નાણાનો પ્રવાહ વધવાથી લાંબા ગાળે ફૂગાવો જન્મે જ. જીવનજરૂરી વસ્તુઓના ભાવ વધે; ખોરાક, પાણી, વીજળી અને આરોગ્ય જેવી બાબતો પર તળના માણસે પહેલા કરતા વધારે ખર્ચ કરવો પડે. જ્યારે વાસ્તવમાં એમના હાથમાં એટલું બધું પેપરમની/વેતન પહોંચ્યું જ નથી હોતું. એ પેપરમની સીધી રીતે બેંકનાં અને આડકતરી રીતે મોટી માછલીઓનાં તાબામાં રહે છે. આ સમસ્યાના ઉકેલ માટે 'હેલિકોપ્ટર મની' સંકલ્પના પણ વિકસી છે, જે પેપરમની સીધું જ અસરગ્રસ્ત લોકોના ખાતામાં જમા કરવાનું સૂચવે છે. ભાગ્યે જ કોઈ સરકાર વગદાર ધનપતિઓને નારાજ કરી આવું કરવાની હિંમત દેખાડે! તળના માણસને ક્યારેય હેલિકોપ્ટર મનીનો ફાયદો મળતો નથી, પણ ભાવવધારાનું કષ્ટ તો એને વેઠવું જ રહ્યું. આ ઘણી ગંભીર સમસ્યા છે, છતા વારંવાર એનું રટણ થયું હોવાથી આ પ્રકારની દાલ-રોટીની ચિંતા આઉટ-ઓફ-ફેશન ગણાય છે!

સરેરાશ મનુષ્યને કહેવામાં આવે છે: પૈસો ફરતો રહેવો જોઈએ! બિટ્વીન ધ લાઇન્સ એમ વાંચવાનું છે કે, ચિરકાલીન સ્વરૂપમાં પૈસાનો યાને કે શારીરિક/માનસિક પરિશ્રમનો સંગ્રહ ન કરવો! મુદ્રિત કરન્સીની કિંમત સમયાંતરે નીચે આવતી જાય છે. શારીરિક/માનસિક પરિશ્રમની કમાણીમાંથી કરેલી બચતને સામાન્ય મનેખો મહદંશે સરકાર દ્વારા અધિકૃત છાપેલા કાગળનાં સ્વરૂપમાં સંગ્રહે છે, નહિં કે ખરું મૂલ્ય ધરાવતી સંપત્તિમાં. બેંક એકાઉન્ટમાં સંઘરેલું એ નાણું રીઅલ મની નથી, એનું મૂલ્ય તકલાદી છે.

૨૦૦૮ની મંદી વખતે અમેરિકામાં હોમલોન બાબતે જે થયેલું, કંઈક એવું જ વર્તમાનમાં ભારતમાં બન્યું છે. બેંકો વગદાર લોકોને આંખ મીંચીને લોન આપવા માંડે છે, પૂર્ણ સભાનતા સાથે કે એ બધી 'બેડ-લોન્સ' છે, જેનાથી બેંક નાદાર થશે. બેંક ડૂબમાં જાય એટલે ખાતાધારકનાં એકાઉન્ટમાં સંઘરાયેલી, ખાતાધારકે જેનાં પર જિંદગીભરનો ભરોસો મૂક્યો હોય એ અધિકૃત કરન્સી પણ હવા થઈ જાય! એ પછી બેઇલઆઉટ વડે સરકાર દ્વારા ફરીથી પૈસા આખરે તો એ જ મોટી માછલીઓના હાથમાં આવે જે આ સમસ્યા પાછળ દોષી હોય! ટૂંકમાં મોર્ડન ઇકોનોમિક્સ એક એવું મહા-બ્લન્ડર છે જે સામાન્ય માણસને, ભલે એ ગમે એટલો શ્રમ કેમ ના કરે, કરન્સી અને બેંકિંગ સિસ્ટમ વડે સતત ગુલામીની અવસ્થામાં રાખે છે.

વાત પચાવવી અઘરી લાગે, પણ આ હકીકત છે. ધનપતિઓ અને વંચિતો વચ્ચેની ખાઈ વિશાળ થઈ રહી છે. જનસામાન્ય આભાસી મૂલ્ય ધરાવતી કરન્સી માટે પરસેવો વહાવે છે, ત્યાં બીજી

તરફ ખરી સંપત્તિ અને કુદરતી સંસાધનો પર વગદાર વર્ગનો સાપ કુંડલી મારીને બેઠો છે! લંડનનાં 'ટેક્સ જસ્ટિસ નેટવર્ક' જૂથનું એક સંશોધન જણાવે છે કે, કુલ ૧૩૯ વિકાસશીલ રાષ્ટ્રોનાં ધનાઢ્ય લોકોએ ૧૯૭૦થી ૨૦૧૦ સુધી આશરે ૭ થી ૯ લાખ કરોડ ડોલરની સંપત્તિ ટેક્સ-હેવન દેશોમાં સંઘરી રાખી છે. આ સંપત્તિ એટલે નકામું પેપરમની નહીં, પણ રિઅલ એસ્ટેટ, સોનું, લક્ઝરી યોટ, રેસ માટેના ઊંચી જાતના ઘોડાઓ એટસેટરા!

વિકાસશીલ દેશો લોન આપનાર વર્લ્ડ-બેંક કે આઇએમએફની દેવાદાર છે. એવા દેશમાં જન્મતો દરેક નાગરિક અનિચ્છાએ પણ આંતરરાષ્ટ્રીય બેંકોનો કર્ઝદાર બને છે! નાગરિક જિંદગીભર સીધા અને આડકતરા ટેક્સ ભરીને ભ્રષ્ટ સરકારોનું દેવું ભર્યા કરે છે. વાસ્તવમાં આ દેવું ક્યારેય ભરાતું જ નથી. મુદ્દલ છોડો, ફક્ત વ્યાજનો જ આંકડો એટલો વિકરાળ બની જાય છે કે, એટલું કુલ ચલણી નાણું તો બજારમાંયે અસ્તિત્વ નથી ધરાવતું હોતું! અર્થતંત્ર આખરે આંકડાઓનો ખેલ બની જાય છે. આમ આદમી ગમે એટલું કમાઈને ઘસાઈ જાય, એનું જીવનધોરણ એક હદથી વધારે ઊંચે નથી આવતું!

આજે ઘણા જાગૃત નિષ્ણાંતો મનુષ્યને આધુનિક બેંકિંગ સિસ્ટમ અને પ્રિન્ટેડ કરન્સીનાં ગુલામ ગણાવે છે; પ્રાચીનકાળની ગુલામી પ્રથા લુપ્ત થયા પછી મુઠ્ઠીભર સાંમતવાદીઓએ બેંકિંગ સિસ્ટમના દુરુપયોગ વડે ઊભી કરેલી અદૃશ્ય વેઠપ્રથા! વિચારો, શા માટે અમુક વર્ષ પછી પેપરમનીનું અવમૂલ્યન થઈ જાય છે? અમુક દાયકા પહેલા મનુષ્યે પોતાનો જે પરિશ્રમ નિશ્ચિત કરન્સી સ્વરૂપે સંગ્રહ કર્યો હોય, એ પરિશ્રમ વર્તમાનમાં કરન્સીનાં મૂલ્યનાં ધોવાણને કારણે શા માટે કોડીના દામનો થઈ જાય છે? શા માટે કોઈ પણ દેશની સરકાર એવું ચલણી નાણું સર્જવામાં સફળ નથી રહી જેનું મૂલ્ય લાંબા ગાળા સુધી સ્થિર રહે?

અર્થશાસ્ત્રને ઘણો પેચીદો વિષય બનાવી દેવામાં આવ્યો હોવાથી સામાન્ય માણસને આવા કેટલાયે પ્રશ્નોના જવાબ તરત નથી મળતા. બેંકિંગ સિસ્ટમ એક સાધન છે જેનો ઉપયોગ કરીને ટોચ પર રહેલો વર્ગ તળના વર્ગને પરોપજીવી જેમ યૂસી રહ્યો છે! ખ્યાતનામ ‘લંડન સ્કૂલ ઓફ

ઇકોનોમિક્સ’ના ડોક્ટરેટ, ૧૯૨૮માં બ્રિટનની રાષ્ટ્રીય બેંકના ડિરેક્ટર બનેલા જોશાયા સ્ટેમ્પ કહે છે: બેંકિંગનો વિચાર દુષ્ટતા અને પાપમાં ઊછરેલો છે. બેંક વિશ્વની સંપત્તિની માલિક છે. એ સંપત્તિ એમની પાસેથી છીનવી લો, પણ પૈસા છાપવાની સત્તા રહેવા દો. અને પેનના ઘસરકા માત્રથી બેંકો એટલા પૈસા કાગળ પર ઊભા કરશે જેનાથી તેઓ પેલી સંપત્તિ પાછી ખરીદી શકે! એમની પાસેથી પૈસા છાપવાની સત્તા લઈ લેવામાં આવે તો એમની બધી જ સમૃદ્ધિ નષ્ટ પામશે, વિશ્વ રહેવા માટે આદર્શ જગ્યા બની જશે. પરંતુ જો તમારે બેંકિંગ સિસ્ટમના ગુલામ જ થવું હોય તો એમને પૈસા સર્જવાનો અધિકાર આપજો.

કોફિ-સ્ક્રિપ્ટ

પૈસો ગુલામીનું નવું સ્વરૂપ છે, જેને જૂનાં સ્વરૂપથી એ રીતે જૂદું પાડી શકાય કે, એમાં વ્યક્તિગત ભાવ ગેરહાજર છે. પૈસાની બાબતમાં માલિક અને ગુલામ વચ્ચે કોઈ સંબંધ નથી રહેતો.

- ટોલસ્ટોય

લ્યો લખાઈ ગઈ કવિતા...

પૂર્વી અપૂર્વ બ્રહ્મભટ્ટ

જગમાં ચહલ પહલ બધીયે બરકરાર છે,
મારાં મર્યા પછીની આ પહેલી સવાર છે.

શ્વાસોની આવજાવને જીવવું ગણે છે જે,
ઇલાજ એમનો કરો, નક્કી બિમાર છે.

કોઈના આંસુ અવગણું, મારાથી નહિ બને,
ભીતર છે કોઈ જે મને ઝંઝોડનાર છે.

મારી ટકોરા જઉં કશે, આદત નથી મને,
ખેંચાણ એમાં હોય છે, ખુલ્લા જે દ્વાર છે.

આઝાદી છે તને ભલે બીજાને પ્રેમ કર,
મારાથી પણ વધુ જો કોઈ ચાહનાર છે!

સંભાળી શકતો કયાં હવે માણસની જાત ને?
એ કારણે કદાચ જો ઈશ્વર ફરાર છે.

કયાં છે ખબર ફરીથી અહીં આવશ્ય કે નહી,
બસ આપણી તો આ ધરા પર એક લટાર છે.

પીપળ માફક દિવાલો ફાડી નીકળ્યા હોત તો સારું,
શિખર સામે નજર રાખીને દોડ્યા હોત તો સારું.

હવે એને લીધે વડવાઈ સમ ઊગી છે એકલતા,
સમયસર 'હું'પણાના મૂળ વાઢ્યા હોત તો સારું.

બચી શકતો'તો એ સંબંધ જેનું મોત થઈ ગયું છે,
દવારૂપે હુંફાળા સ્પર્શ ઘોળ્યા હોત તો સારું.

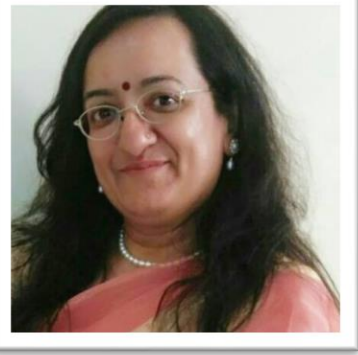
સ્મરણ સાગર ઊલેચ્યો તો ઉદાસી હાથ લાગી છે.
જૂની યાદોના આલિંગન મેં છોડ્યા હોત તો સારું.

તમે જ્યાં હાથ છોડ્યો'તો અમે બસ ત્યાં ઊભાં રહી ગયાં,
અમે પણ કાફલા સાથે જો ચાલ્યા હોત તો સારું

પીંછી, રંગો ને કાગળ તો અમારે ભાગ પણ આવ્યા,
સમય રહેતાં મજાના ચિત્રો દોર્યા હોત તો સારું.

હવે શું અર્થ છે વાતો સમજદારીની કરવાથી,
આ છેલ્લા શ્વાસ ભરતાં પહેલા જીવ્યા હોત તો સારું.

તમને મળ્યાનું યાદ

રાજુલ ભાનુશાલી

'તમને મળ્યાનું યાદ'માં આજે મળીશું કવિયત્રી પારુલ ખખ્ખરને. અમરેલીના આ કવિયત્રીએ તાજેતરમાં જ આપણને 'કલમને ડાળખી ફૂટી' નામનો ગઝલ સંગ્રહ આપ્યો છે. 'પારુલ ખખ્ખર' ગુજરાતી સાહિત્ય જગતનું જાણીતું નામ છે અને કોઈ ઓળખનો ગરજાઉ નથી. આવો પારુલબેનને એમની કવિતાના માધ્યમ દ્વારા મળીએ.

નવેસરથી બધુ આલેખવા તૈયાર છું હું,
ગમાડી ના શકો તે છેકવા તૈયાર છું હું.
ખજૂરી જેટલાં છાંયાની આપો ખાતરી તો,
ફરીથી એ જ રણને વેઠવા તૈયાર છું હું.
સભામાં આપના સિક્કા પડે એ પૂરતું છે,
અહમ્ છોડી ખૂણામાં બેસવા તૈયાર છું હું.
ઉછાડીને, ઉખેળીને, વિખેરીને ગયા છો
પસારા એ બધા સંકેલવા તૈયાર છું હું
નમો જો આંગળી તો વેંત નમવાની પ્રથા છે,
મિલાવો હાથ તો ભેટવા તૈયાર છું હું

~ પારુલ ખખ્ખર

આ કવિતા એક સ્ત્રીની છે. એક એવી સ્ત્રી કે જેનું લગ્નજીવન કાં તો તૂટવાને આરે છે ને કાં તો તૂટી ગયું છે. જીવનસાથી એને છોડીને જતો રહ્યો છે અને એ ગમે તે ભોગે સમાધાન ઇચ્છે છે, સાથ ઇચ્છે છે. લગ્ન પછી સ્ત્રીના જીવનમાં આવતી સૌથી વધુ દુઃખદ પરિસ્થિતિ એનું એના પતિથી છૂટા પડવું છે. પતિ એને છોડી દે કે એ પતિને, સ્ત્રીને 'ત્યકતા'નું

લેબલ લાગે છે. આમ તો પારુલબેનના સ્વભાવની ખુમારી એમની કવિતામાંથી ભારોભાર છલકાતી હોય છે. પણ એમણે પોતાની સ્વભાવગત સીમા ઓળંગીને આ ગઝલમાં નાજુક વિષયનું જે રીતે આલેખન કર્યું છે એ ખરેખર હૃદયસ્પર્શી છે.

“નવેસરથી બધુ આલેખવા તૈયાર છું હું,
ગમાડી ના શકો તે છેકવા તૈયાર છું હું.”

સમાજમાં એકલવાયી સ્ત્રીની દશા ભારે ભૂંડી હોય છે. સ્ત્રી ગમે તેટલી સંસ્કારી હોય તો પણ તેને ચારિત્ર્યહીનનું લેબલ લાગી જશે. સ્ત્રી યુવાન અને રૂપાળી હશે તો પુરુષો મદદને નામે તેને ઘેરી વળશે. લોકો છાની રીતે ટીકાઓ કરવા માંડશે. 'પહેલેથી અપલખ્ખણી હતી એટલે જ પતિએ તગેડી મૂકી!' ભલેને સ્ત્રીએ સામેથી છુટાછેડા લીધા હોય અથવા પતિ પત્ની બન્ને પરસ્પર સમજુતીથી છૂટા પડ્યા હોય. જેટલી સહજતાથી ડિવોર્સી પુરુષને સમાજ સ્વીકારી શકે છે, એટલી સહજતાથી ડિવોર્સી સ્ત્રીને સ્વીકારી શકતું નથી! શું નાયિકાને આ બધું વિચારીને ઉપયુક્ત વિચારો આવ્યા હશે? એ નાયકને કહે છે કે પોતે બધું નવેસરથી આલેખવા તૈયાર છે અને જે એને ન ગમે એ બધું છેકવા પણ તૈયાર છે.

“ખજૂરી જેટલાં છાંયાની આપો ખાતરી તો,
ફરીથી એ જ રણને વેઠવા તૈયાર છું હું.”

ભગવાને સ્ત્રીને ખુલ્લા હાથે લાગણી, સમજદારી, આદરભાવ, સહનશીલતા, જતું કરવાની ભાવના, સહજતા, નિર્દોષતા, સભાનતા, ત્યાગ વગેરે જેવા ગુણો આપ્યા છે. સહનશીલતા તો સ્ત્રીના સ્વભાવનો સ્થાયી ભાવ છે. ત્યાગ જન્મજાત લક્ષણ છે જે ભગવાને સમજી વિચારીને સાચા પાત્રને આપેલું છે જે ત્યાગના મહત્વને સારી રીતે સમજે છે અને આ લક્ષણ માટે યોગ્ય પણ છે. પણ ત્યાગ કરવો એ સ્ત્રીની મજબૂરીનું નહીં, પરંતુ સ્વભાવની ઋજુતાનું સૂચક છે. એ પોતાની જરૂરિયાતો પણ અત્યંત સિમિત કરી શકે છે. અહીં એ પોતાના પ્રિયપાત્રને કહે છે કે જો માત્ર ખજૂરી જેટલા છાંયાની ખાતરી મળે તો ફરીથી પોતે રણ વેઠવા તૈયાર છે.

“સભામાં આપના સિક્કા પડે એ પૂરતું છે,
અહમ્ છોડી ખૂણામાં બેસવા તૈયાર છું હું.”

'અહમ્' એટલે 'હું.' 'હું પદ.' આ 'અહમ્' શબ્દના અર્થઘટનો પુરુષ સાથે જોડાય ત્યારે અલગ હોય છે અને અને સ્ત્રી જોડાય ત્યારે અલગ હોય છે. કહેવાય છે કે જે સ્ત્રીને પુરુષના અહંકારને સાચવતા આવડી જાય તો એ એના હૃદય પર રાજ કરી શકે છે. સ્ત્રીને સૌથી વધુ ડર પોતાના પુરુષના 'અહમ્'નો જ લાગતો હોય છે. નાયિકા પોતે ખૂણામાં બેસવા તૈયાર છે એવી નાયિકને બાહેંધારી આપે છે. “સભામાં આપના નામના સિક્કા પડે એ પૂરતું છે” - આ મિસરો આમ તો સાવ સરળ લાગે છે પણ એમાં રહેલી વ્યથા સ્પર્શી જાય છે. એક રીતે એ 'પૌરુષત્વ'નો પર્યાય બની ગયેલા 'અહમ્' પર છૂપો કટાક્ષ પણ છે. નાયિકાને પોતાના સંબંધને સાચવવા માટે બનતું બધું જ કરી છૂટવું છે.

“ઉછાડીને, ઉખેળીને, વિખેરીને ગયા છો,
પસારા એ બધા સંકેલવા તૈયાર છું હું.”

સ્ત્રી શબ્દ જેટલો નાનો છે એથી તદ્દન વિરુદ્ધ તેની શક્તિ વિશાળ છે. સ્ત્રી દુનિયાને પૂર્ણ કરે છે, વધુ સુંદર બનાવે છે. પત્ની તરીકે એક વ્યક્તિને સમર્થ બનાવે છે કે તે ખુશ રહી શકે અને બીજાને ખુશી આપી પણ શકે. નાયિકા વિખેરાઈ ગયેલા સંબંધના પસારાસંકેલવાના પ્રયત્નમાં છે. એને ગમે તેમ કરીને આ સંબંધને ફરી વસાવવો છે.

“નમો જો આંગળી તો વેંત નમવાની પ્રથા છે,
મિલાવો હાથ તો ભેટવા તૈયાર છું હું.”

પ્રકાશ પાથરવાના બે રસ્તા છે : એક તો મીણબત્તી પેટાવવી અને અને બીજો એ મીણબત્તીના પ્રતિબિંબને ઝીલે એમ અરીસો મુકવો. પછી બીજી મીણબત્તી પેટાવવી નહીં પડે. એ એક જ મીણબત્તી તમને બબ્બે મીણબત્તીનું અજવાળું આપશે. નમ્રતા વગરનો સંબંધ સાચનો નહીં પણ કાયનો ગણાય. નાયિકા કહે છે કે તમે આંગળી જેટલું નમશો તો અમારે વેંત જેટલું નમવાની પ્રથા છે.

સ્ત્રીને શું જોઈએ? થોડુંક માન. થોડુંક સન્માન. થોડોક પ્રેમ! એને તમે ચપટીક આપશો તો એ સામે ખોબો ભરીને પાછું વાળશે. તમારા આપેલા થોડાક અજવાળાનું પ્રતિબિંબ અનેકગણું પડશે, પેલી મીણબત્તી અને અરીસાની જેમ! નાયિકા કહે છે, મિલાવો હાથ તો ભેટવા તૈયાર છું હું. નમ્રતા આપણને

સ્નેહથી બાંધીને છેવટે તો મુક્તિનો અનુભવ જ આપે છે, સંબંધમાંની ઉદાસી ખંખેરી નાખે છે, હતાશાને હણી નાખે છે. સુખની અવસ્થામાં મૂકી આપે છે.

કવિ શ્રી રાજેન્દ્ર શાહની પંક્તિઓ યાદ આવે છે. “તું રિક્ત થઈને સભર થા. ત્યજીને તું પામ.” સ્વમાન, સમાધાન અને સુખનું તો એવું છે કે એની વ્યાખ્યાઓ સમયાંતરે બદલાતી રહે. કશુંક મેળવવું હોય તો પહેલા કશુંક આપવું પડે, ત્યજવું પડે.

જોડવું, પોષવું, સંભાળવું, પંપાળવું અને સમેટવું - સ્ત્રીની પ્રકૃતિ છે અને સ્ત્રી પ્રકૃતિએ કાયમ ‘સ્ત્રી’ જ રહે છે. સાહિત્ય એ માત્ર બૌદ્ધિક વિલાસ નથી. સાહિત્ય સર્જનની પાછળ જીવનનું વિશિષ્ટ દર્શન હોય છે. આ કૃતિમાં જે વિષય વણાયો છે એ જીવનનું જ એક પાસું છે.

કવિ શ્રી હરિન્દ્ર દવેની દરેક મનુષ્યે આત્મસાત કરવા જેવી પંક્તિઓથી પૂરું કરીએ. આ પણ જીવનનું એક પાસું છે.

“કોઈનો સ્નેહ ક્યારેય ઓછો નથી હોતો,
આપણી અપેક્ષાઓ જ વધારે હોય છે.”

અસ્તુ.

ઝિંદગી.com

ઉમા પરમાર

ફેમીલી કોર્ટરૂમમાં સન્નાટો હતો. બધા અચરજભરી નજરે શાલીનીબહેન સામે જોઈ રહ્યા હતાં. એક ક્ષણ તો જજ પણ વિચારમાં પડી ગયા, કંઈ બોલ્યા નહિ. પછી ધીમેથી ફરી પૂછ્યું, “શું તમે સાથે જ તમારા પતિ, મધુકર દેસાઈથી છૂટા થવા માંગો છો?”

“હા, જજ સાહેબ..”

“પણ કેમ? કોઈ તો એવું કારણ હોય ને કે જેથી તમે આ ઉંમરે એમનાથી છૂટાછેડા લેવા અરજી કરી છે?”

શાલીનીબહેન થોડી વાર ચૂપ રહ્યાં, પછી બોલ્યા, “આખી જિંદગી બસ ખુલાસા આપવામાં અને કારણ બતાવવામાં નીકળી ગઈ. શું હજુ પણ મારે મારી મરજીથી છૂટા થવું હોય તો કારણ બતાવવું પડશે?” બોલીને એ મધુકરભાઈ સામે જોઈ રહ્યાં.

મધુકરભાઈએ ગુસ્સા અને ક્ષોભથી એની સામે જોયું. મનમાં તો થયું, હમણાં ઝાટકણી કરું. પણ કોર્ટમાં છે એ યાદ આવતાં સમસમીને બેસી રહ્યાં.

“હા, બહેન. એ સાંભળ્યા વગર કેવી રીતે નિર્ણય લઈ શકાય? ને આમ પણ અરજી તમે કરી છે, બંને પક્ષ સહમત નથી.”

“પણ જજ સાહેબ, મારે કોઈ એવું દેખીતું કારણ નથી. છતાં હવે હું શાંતિથી, કોઈ પણ જાતનાં બોજ વગર જીવવા માંગું છું, જે સાથે રહીને શક્ય નથી. જેટલું શક્ય હતું તેટલું આખી જિંદગી કરી લીધું.”

ઓહ! તમારો પ્રેમ!

ગૂંગળામણમાંથી બહાર નીકળી હવે મને શ્વાસ લેવો છે.”

જજે ફરી તારીખ આપી અને શાંતિથી વિચારવા સમય આપ્યો. મધુકરભાઈ, બંને દીકરા અને વહુઓ શાલીનીબહેન પાસે આવ્યા.

મોટો અનુજ બોલ્યો, “મમ્મી ચાલ ઘરે, શાંતિથી વિચાર કરીશું. તને કોઈ પ્રોબ્લેમ હોય તો સાથે મળી સોલ્યુશન લાવવા કોશિશ કરીએ.” શાલીનીબહેન કંઈ પણ જવાબ આપ્યા વગર કારમાં બેસી ગયા અને ઘરે પહોંચીને એમના રૂમમાં જતા રહ્યા.

“હજુ એક વીક પહેલાં આ જ છોકરાઓ, ‘મમ્મી.. તને કંઈ સમજ પડતી નથી’ - એમ કહી ઉતારી પાડતા હતાં, અને આજે..?” તેમના બંધ પોપચાંમાંથી આંસુ સરકી પડ્યા.

સહસા એ ચાલીસ વર્ષ પહેલાના સમયમાં પહોંચી ગયા. ત્યારે તો પોતે અઢારના હતા, સુંદર હતા. જો કે ભગવાને આપેલું રૂપ આજે અણવન વર્ષે પણ જાજરમાન હતું.

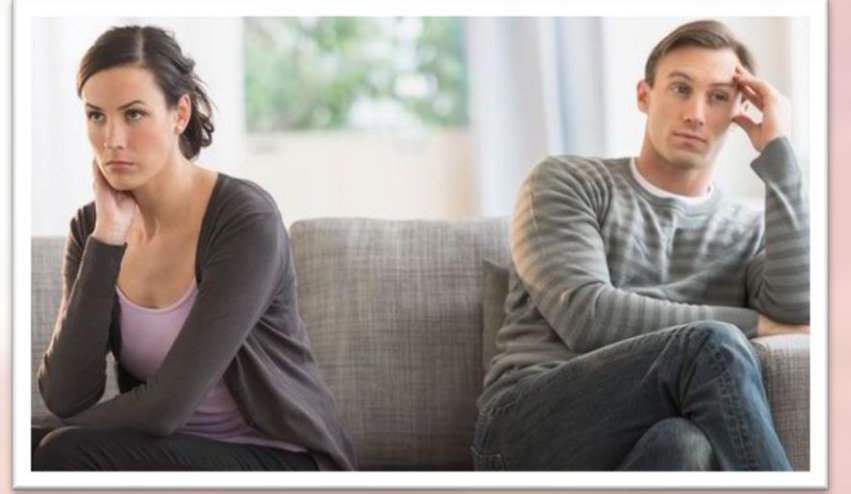
કોલેજના પહેલા વર્ષથી જ એને શૈલેશ ગમી ગયો હતો. પોતે ક્યારે એને પ્રેમ કરવા લાગેલા તે પણ ખબર ન પડી. શૈલેશ હસતાં હસતાં એને શાલુ કહી બોલાવતો, ત્યારે ભીનું સ્પંદન એ મહેસુસ કરતા. બંને એકબીજાને મનોમન યાહતાં, પણ કહી નહોતા શકતાં. તે વખતે પ્રેમનો એકરાર આજનાં જેટલો સરળ ક્યાં હતો? અને બસ, કોલેજના પૂરા થવા સાથે જ કોલેજના કમ્પાઉન્ડમાં જ દફન થઈ ગયો એમનો પ્રેમ, જેના વિશે એકબીજાને કહી જ નહોતું શકાયું.

શાલીની ધનિક પરિવારની સુંદર પુત્રી હતી, છતાં એટલી જ નિખાલસ, સંસ્કારી અને નામ પ્રમાણે જ શાલીન હતી. પપ્પાએ એમના બતાવેલા ધનિક મિત્રના પુત્ર મધુકર સાથે લગ્ન કરી દીધા. તેમણે બધી જ લાગણી અને સંવેદનાઓને હૃદયકુંભમાં ગાંઠ બાંધી મૂકી દીધી, સમય આવ્યે વિસર્જિત કરવાની ગાંઠ વાળીને.

ફરી ફેમીલી કોર્ટની તારીખે બધા હાજર થયા. આ વખતે શાલીનીબહેને નક્કી જ કર્યું હતું અને તે મુજબ જ કોર્ટમાં જજસાહેબ સામે વાત કરી.

‘પતિ એ જ પરમેશ્વર’ અને ‘હવે તો સાસરું એ જ પિયર’ની માની શિખામણ, એ સાસરે આવી ત્યારે ગળે ઉતારીને આવેલી, જે આજદિન સુધી મેં પાળી બતાવી, પતિ પરમેશ્વર ન હોવા છતાં અને સાસરું સ્વતંત્ર કેદખાનું હોવા છતાં. લગ્નની પહેલી રાત્રિથી જ ખબર પડતી થઈ ગયેલી કે, મારે સાસુની આજ્ઞાનું પાલન જીવનભર કરતા રહેવાનું છે. હું પણ તૈયાર હતી. પણ, અહીં આજ્ઞાનો અર્થ જુદો થતો હતો. મેં બી.એ. કરેલું. કળા અને સાહિત્યમાં ઊંડો રસ. બીજા જ મહિનાથી ખબર પડી ગઈ કે, પતિને આમાં

સહેજ પણ રસ નથી. તેથી મારા રસ-રુચિનું કોઈ મૂલ્ય જ નહોતું. ધીમે ધીમે, દરેક બાબતમાં “આ નથી કરવાનું, પૂછ્યા વગર બહાર નથી જવાનું, જમવાનું આ જ બનાવવાનું” વગેરે આદેશ થતા રહેતા. સવારના પાંચથી લઈ રાતના અગિયાર સુધી વહુ તરીકેની ફરજ અને અગિયાર પછી બેડરૂમમાં પત્ની તરીકેની ફરજ બજાવતા રહેવાનું. કોઈ મનગમતી વાત જો કીધી હોય તો, ‘ના’ કહીને મધુકર એમની મનમાની કરતા. સ્વમાન તો શું, વહુ કે પત્ની તરીકે મારું માન પણ નહોતું જળવાતું. ઘણીવાર હું વિચારતી કે, પિયરમાં મમ્મી-પપ્પાને આ વાત કહું. પણ, બંને મિત્રોમાં વેપારમાં ભાગીદારી હોવાને લીધે હું પાછી પડી જતી. વિચારતી કે, “ના,ના..એમને કહીશ તો સંબંધોમાં કડવાશ આવશે, તિરાડ પડશે અને પપ્પા મમ્મીને દુઃખ થશે.” ઉઠેલું વમળ શાંત થાય તેમ, મારો વિચાર ફરી શાંત પડી જતો.

ધીમે ધીમે હું શાલુમાંથી શાલીનીબહેન અને પછી ફક્ત મિસીસ મધુકર દેસાઈ બનીને રહી ગઈ. મારી ઓળખ, મારું વજૂદ, મારી ઇચ્છાઓ બધું જ મેં મધુકરના નામે કરી દીધું હતું. છતાં મળ્યું શું? હા, દેસાઈ ફેમિલીને એક સુંદર, સુશીલ, શાંત, પૈસાદાર અને કહ્યાગરી વહુ મળી હતી, તે જ એક ઓળખ! લગ્ન પછી શરૂશરૂમાં હું મધુકરથી રીસાતી પણ ખરી! પણ આવી દરેક વખતે તેઓ એમ કહી દેતા, કે, “હું જે કહું છું તે તારા સારા માટે જ કહું છું ને! તને આટલો પ્રેમ જો કરું છું!

ક્યારેય બે શબ્દો વખાણના નહિ, ક્યારેય મારી ઇચ્છાઓ વિશે પૂછવાનું સુક્રા નહિ, ક્યારેય મારી ગમતી જગ્યાએ ફરવાનું નહિ, ક્યારેય મને ગમતા પ્રોગ્રામમાં જવાનું નહિ, ક્યારેય મારી બહેનપણીઓને બોલાવવાનું નહિ, ક્યારેય.... આ ક્યારેયનું લીસ્ટ તો ઘણું લાંબુ છે. પણ બસ, એ બધામાં મારી જગ્યા તો ક્યાંય નહિ.

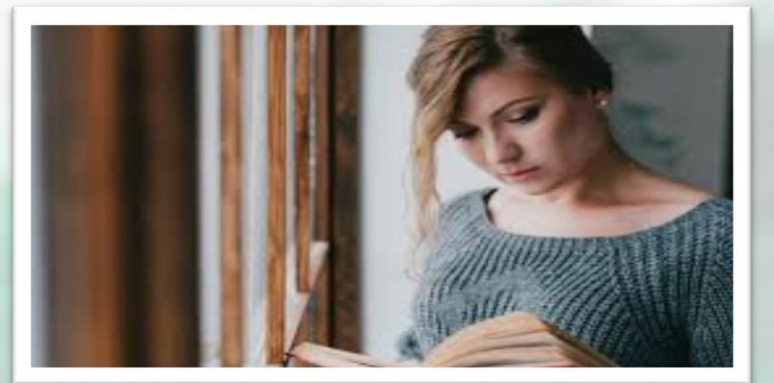
મોટો દીકરો અનુજ અને નાનો દીકરો વિવેક. બંનેના નામો પાડવામાં પણ મારી ઇચ્છા જાણવાની નહિ. અનુજ નામ તો ચાલો, મને ગમ્યું પણ હતું. નાના દીકરાનું નામ ‘પાર્થ’ રાખવું હતું. એક વાર

એલચી

“જ્યાં પરસ્પરનું માન જળવાય છે ત્યાં કોઈ પણ સંબંધ ટકી જાય છે.”

મેં મધુકરને કહી પણ જોયું, પણ એમણે ઘસીને ના પાડી દીધી. સાસુ તો મને બોલવા જ ક્યાં દેતા! બંને દીકરાઓમાં મને દુનિયાભરની ખુશી દેખાતી. પણ, એ પણ વધુ લાંબી ન ટકી. બંને મોટા થતા ગયા તેમ તેમ પિતાના પ્રભાવ હેઠળ આવતા ગયા. કઈ કેટલીયે વાર એવું લાગતું કે, દીકરાઓ માટે પોતે નામ પૂરતા જ મમ્મી છે. હાંસિયામાં ધકેલાઈ ગયેલી જિંદગીમાં હું મને જ શોધવા મથામણ કરતી રહેતી. સમયની સાથે ટેકનોલોજીમાં આવતું પરિવર્તન હું પણ જાણવા માંગતી, પણ, “મમ્મી, તું આ નહિ શીખી શકે, આ બધું તારા માટે નથી.” એવું કહીને મને તોડી પડાતી. હું મનોમન બોલતી, “બેટા, હું બધું જ શીખી શકું છું, એક વાર મને શીખવા તો દો!” પણ, મનોમન બોલાયેલા શબ્દો મનમાં જ રહી જતા.

જજ સાહેબ, હું કહ્યા વગર પણ ઘર છોડીને જઈ શકતી હતી. પણ, તો મને જ બદનામ કરવામાં આવતે. હવે જો તમે છુટાછેડાની મંજૂરી નહિ આપો કે મધુકર સહી નહિ કરે તો પણ હું જતી રહીશ. મેં હવે મને શોધી કાઢી છે! અને હું, મારી સાથે જ, એટલે કે શાલુ સાથે જ બાકીની જિંદગી જીવવા માંગું છું!

લ્યો લખાઈ ગઈ કવિતા...

વિરલ દેસાઈ

સ્ત્રી થઈ જવું મને તો ભારે પડી ગયું
હે રામ તું ફરીથી પથ્થર કરી શકે?

માની લઉં ચલો કે શક્તિવાન છે ખુદા
મારી આ લોનના હપ્તા ના ભરી શકે?

ખુદા થઈ જવામાં નુકશાન છે વિરલ
માણસ મરી શકે છે ખુદા મરી શકે?

વિશ્વાસ નહીં જ આવે તમને ભલે વિરલ,
એ પણ ફરી ગઈ છે એ પણ ફરી શકે.

કાલ દિવાએ દારુ પીધો!
ખુદને પાછો સૂરજ કીધો!

એક અનાડી નાવે આવી,
દરિયો આખો માથે લીધો!

રસ્તાના પથ્થર હો છો ને!
આવે એને રસ્તો ચીંધો;

પક્ષી હો કે માણસ 'વિરલ',
પાંખો આવી? વીંધો, વીંધો!

જો અંખના મરી જશે તો વારતા પતી જશે,
ને જીવ ઝળહળી જશે તો વારતા પતી જશે.

તું હા કે ના કહે નહીં - છે ત્યાં સુધી મજા મજા,
જવાબ જો મળી જશે તો વારતા પતી જશે.

બધા કહે છે આપણી કથામાં દર્દ ખુટશે
ને દર્દ જો ખુટી જશે તો વારતા પતી જશે.

"નથી ખબર કશી તને"એ વારતાનો પ્રાણ છે,
બધી ખબર પડી જશે તો વારતા પતી જશે.

આ વારતા પતી જવી બહુ જરૂરી છે 'વિરલ'
કશું સતત ટકી જશે તો વારતા પતી જશે

પેરિસ્કોપ

યાજ્ઞિક વધાસિયા

'Gangs of Wasseypur' ને યાદ કરું, ત્યારે મને સૌથી વધારે યાદ આવતો ડાયલોગ છે - 'હિન્દુસ્તાન મેં જબ તક સિનેમા રહેગા, લોગ *** બનતે રહેંગે. ને જ્યારે આ દેશની કરંટ સિચ્યુએશન પર વિચાર કરું, ત્યારે આ ડાયલોગનું મોડીફાઈડ ('મોડીફાઈડ' નહી) વર્ઝન યાદ આવે. "હિન્દુસ્તાન મેં જબ તક પોલિટીક્સ રહેગા, લોગ *** બનતે રહેંગે."

જુન મહિનાના અંકમાં આ જ કોલમમાં મેં 'મૂળ ભારતીય' શબ્દ પ્રયોજીને કઈ હદે કોઈકની સફળતાની કેડીટ ખોટેખોટી દેશના નામ પર ચડાવી દેવામાં આવે છે, એની વાત કરેલી. તમે એ આર્ટીકલ ના વાંચ્યો હોય અને હવે વાંચવાની ઈચ્છા હોય તો, અમારા ફેસબૂક પેજ પર એ ઉપલબ્ધ છે, અથવા મને મેઈલ કરીને પણ મંગાવી શકો છો. એમાં મેં છેલ્લે એવો પોઈન્ટ મુકેલો કે, એવું અહીં શું નથી અને બહાર શું છે, કે લોકો અહીં રહેવા નથી માંગતા? કેમ અહીંની સીસ્ટમ અને ડેવલપમેન્ટ(હા, એ જ 'વિકાસ') પર ઘણા લોકોને ભરોસો નથી અને મોટાભાગના અકળાયેલા સ્કોલર સ્ટુડન્ટ ફટાફટ ફોરેન ભાગી જઈ, ત્યાં જ ભણી, ત્યાં જ સેટલ થઈ જાય છે?

ભારતમાં આશરે કુલ વસ્તીની ૭૦ ટકા વસ્તી ૪૦ વર્ષ કરતા ઓછી ઉંમરની છે. રાષ્ટ્રીય યુવા નીતિ અનુસાર ૧૩ વર્ષથી ૩૫ વર્ષ સુધીની વ્યક્તિઓને યુવા ગણવામાં આવે છે, જે આશરે કુલ

ચંગિસ્તાન / અભી ના જાઓ છોડકર

વસ્તીના આશરે ૪૦% છે.

નવાઈની અને ખૂબ આઘાત લગાડનારી વાત એ છે કે, દેશની ફૂલ વસ્તી માટે મધ્યસ્થ ઉંમર (median age) ૨૫ વર્ષ છે, પણ દેશના નેતાઓની મધ્યસ્થ ઉંમર ગણવામાં આવે તો એ આશરે ૬૫ ઉંમર થાય છે. આથી કુલ વસ્તી અને નેતાઓની મધ્યસ્થ ઉંમરનો તફાવત ૪૦ વર્ષ છે. આનો સીધો અર્થ એ થયો કે, દેશના માળખા પ્રમાણે દેશના યુવાઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાવાળા 'યુવા'નેતા આંગળીના વેઢે ગણાય એટલા જ છે. જનરેશન ગેપને લીધે સ્વાભાવિક છે કે, ઘરમાં પણ કુલેહો થતા હોય, તો આવડા મોટા દેશમાં યુવાનો પોતાની જિંદગીના બધા નિર્ણયો આવા (અભણ) બુઢાઓના ભરોસે કઈ રીતે મુકે? યુ.એસ.માં કુલ વસ્તી અને નેતાઓની મધ્યસ્થ ઉંમરનો તફાવત ૨૩ વર્ષ અને જર્મનીમાં તો ખાલી ૧૦ વર્ષ છે. આથી સ્પષ્ટ છે કે, આપણા દેશમાં

યુવાઓ 'compromised' થાય છે. કોઈ પણ ચળવળ તમે લઈ લો, એ ભલે આપણી આઝાદીની લડત હોય કે પછી અમેરિકામાં થયેલી સિવિલ રાઈટ્સની ચળવળ, એ શરૂ કરનાર બધા યુવાનો જ હતા.

હકીકત એ છે કે, કોઈ ચેન્જ લાવી શકે એમ છે તો એ કેવળ ને કેવળ યુવાનો જ છે. પણ યુવાનો ચેન્જ માટે ધીરજ નથી ધરી શકતા? કેમ? વધતું જતું ભણવાનું દબાણ, જોબ-સ્કીલ વગરનું ભણતર, એ પછી પણ બધે જ કમ્પેટીશનનો માહોલ, સામાજિક દબાણ, બેરોજગારી, કરપ્શન, ને એ બધું ભેગું થાય ત્યારે અથવા ખરાબ સંગતને લીધે વ્યસન, એ વ્યસનને પરિણામે નોન-કમ્યુનિકેબલ ડીસીઝનું વધતું જતું પ્રમાણ... યુવાનો સામે સમસ્યાઓ ઘણી છે, ને સામા પક્ષે એમનો હાથ ઝાલવાવાળું કોઈ નથી. યંગ સ્કોલર્સ ઇન્ડિયા મુકીને બહાર જતા રહે છે, એમાં મને કોઈ બે મુખ્ય મુદ્દા લાગતા હોય તો એ છે : બેરોજગારી અને અનામત. બન્ને આમ જોવા જાવ તો એકબીજા સાથે ક્યાંકને ક્યાંક જોડાયેલી છે.

અનામતની વાત કરું તો, આ એક એવું ઘુસી ગયેલું દુષણ છે, જે કોઈને શાંતિથી જપ લેવા નથી દેતું. ઓપન કેટેગરીમાંથી આવતા યુવાનો ભણતરમાં અને નોકરીમાં, બન્ને જગ્યાએ ખેચાઈ જાય, છતાં તેઓ જેના માટે લાયક છે, એ એમને મળતું નથી. અનામત વિષે ઘણું લખાયું છે, એ વિષે મારે અત્યારે કોઈ ચર્ચા નથી કરવી.

પણ એક બાજુ સરકાર 'મેક ઇન ઇન્ડિયા' અને 'સ્કીલ ઇન્ડિયા'ની ડંફાશો મારવામાંથી ઉંચી નથી આવતી અને સ્કોલર સ્ટુડન્ટ આ સીસ્ટમથી કંટાળીને સારું ભણવા કે સારું કેરિયર સેટ કરવા વિદેશ ભાગી જાય છે. મારી જ વાત કરું તો, મારી સાથે સ્કૂલમાં ભણતા હતા, એવા ઓપન કેટેગરીમાંથી એન્જીન્યરીંગ અને ફાર્મસી કરેલા ૬૦% કરતા પણ વધુ કલાસમેટ અત્યારે ભારત છોડીને જતા રહ્યા છે. ને નવાઈની વાત એ છે કે, એમાંથી કોઈ એટલે કોઈ રિઝર્વ કેટેગરીમાં નથી આવતું. મારા મેડીકલ ફિલ્ડમાં પણ હવે ફોરેનનો કેઝ વધવા લાગ્યો છે અને મને પણ રહી રહીને આ દેશ છોડી દેવાની ઈચ્છા થઈ છે.

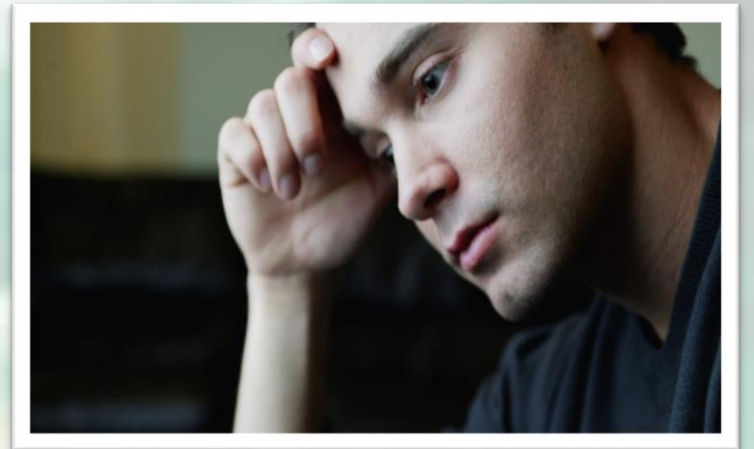
તો શું અમે બધા દેશભક્ત નથી? ના એવું નથી. પણ એવું માની બેઠા છીએ કે, અહીં અમારું કંઈ ઉકળે એમ નથી. 'A Wednesday' ના નસીરુદ્દીનના શબ્દોમાં કહું તો, "હમે હમારા પેટ પાલના પડતા હૈ સાહબ.." આફ્ટરઓલ દેશની શરૂઆત પોતાના ધરથી જ થાય છે. પહેલા તો થોડી ઘણી આશા પણ હતી, પણ એક બહુ મોટા નેતાએ જ્યારથી શિક્ષિત બેરોજગાર યુવાનોને શેરીના નાકા પર ઉભા રહી પકોડા વેચવાની સલાહ આપી, એ સાબળીને બધી આશા હવે ઠગારી નીવડી છે.

હું ખાલી અનામતનો વાંક પણ આમાં ના કાઢી શકું. તાજું જ ઉદાહરણ આપું. વારેવારે સાંભળવા મળે છે કે, દેશમાં ડોક્ટરો ખૂટે છે, ખૂટે છે. પણ હકીકત એ છે કે, ડોક્ટરો ફક્ત અને ફક્ત નાનાનાના ગામડાઓના નાનાનાના હેલ્થ-સેન્ટરોમાં ખૂટે છે. એનું રીઝન એ છે કે, ત્યાં કોઈ ડોક્ટર રહી શકે કે બીજે રહીને ત્યાં અપ-ડાઉન કરી શકે (સરકારે નક્કી કરેલા પગારઘોરણમાં) એવું વાતાવરણ જ નથી હોતું. એક તરફ અભણ નેતાઓ સરકારી ગાડીઓમાં મસ્ત થઈને ફરતા હોય, બીજી બાજુ કોઈ ડોક્ટર એટલી

મજૂરી કરીને ભણ્યો હોય, એ શું કામ આવા મામુલી (એ વાતાવરણ પ્રમાણે પચાસ હજાર મામુલી જ કહેવાય) પગારમાં સાવ અંતરિયાળ ગામડાઓમાં જોબ કરે? સરકારે કાં તો એમનો પગાર વધારવો જોઈએ અથવા તો ત્યાં એ શાંતિથી કામ કરી શકે, એવું વાતાવરણ ઉભું કરવું પડે.

ચાલો આ તો એક વાત થઈ. કદાચ એવું માની લઈએ કે, ડોક્ટરો ઘટે છે, એમની સીટ્સ ખાલી પડી છે, તોય એ લોકો જોબ નથી લેતા. પણ મારા મત મુજબ દેશમાં ફાર્માસિસ્ટનો તો એન્જિનિયરની જેમ રાફડો જ ફાટી નીકળ્યો છે અને ઘણા બેરોજગાર રખડે છે. હે ને? તો પણ હું જે પ્રાયમરી હેલ્થ સેન્ટર પર એક મહિના પહેલા પોસ્ટેડ હતો, ત્યાં અને બાજુના ગામના બીજા બે પ્રાયમરી હેલ્થ સેન્ટર - ત્રણેય વચ્ચે એક જ ફાર્માસિસ્ટ સરકારે નિયુક્ત કરેલો. સરકારે સીટો ખાલી હોવા છતાં ભરતી પણ બહાર નથી પાડી અને એ એક ફાર્માસિસ્ટ પાસે સરકાર ત્રણેય સેન્ટરોનું કામ કરાવી લે છે. આ છે સરકારનો એજન્ડા. અત્રે આ સેન્ટરો પર ફાર્માસિસ્ટનો પગાર પુરા એકત્રીસ હજાર હોય છે અને આટલા પગારમાં કોઈ પણ ફાર્માસિસ્ટ (બેરોજગાર ના હોય છતાંય) કામ કરવા તૈયાર થઈ જ જતો હોય છે.

આમ લાયક યુવાનોની બેરોજગારી જ એમને અહીં પ્રત્યે અણગમો પેદા કરે છે અને એ લોકો ના ચાહવા છતાં બીજા દેશ તરફ ખેંચાય છે. આ સિવાય આ દેશ છોડી જનાર માટે એક કારણ અહીંનો (ખૂબ વધારે) ભ્રષ્ટ્રાચાર પણ છે. હવેના યુવાનો આ સાવ બગડી ગયેલા – સડી ગયેલા વાતાવરણમાં શ્વાસ લઈ શકે એટલા સક્ષમ નથી રહ્યા. એમને કંઈક નાવીન્ય જોઈએ છે, શાંતિ જોઈએ છે.

હું કોઈ પક્ષનો સમર્થક નથી. પણ હું એ પ્રત્યેક એજન્ડાનો વિરોધી છું, જે દેશને અધોગતિના માર્ગે લઈ જઈ રહ્યો છે. પણ જ્યાં સુધી આ બધા રાજકારણીઓને એકસાથે ઉભા રાખીને ગોળી મારી દેવામાં નહી આવે, ત્યાં સુધી આગળ કંઈ થવાનું નથી, એ હકીકત છે. કમ સે કમ એ ના થઈ શકે તો કંઈ

નહી, પણ કોઈ એક પક્ષનું પુંછડું પકડીને કુદવાનું તો બંધ થવું જ જોઈએ અને ન્યુટ્રલ વિચારવું જોઈએ કે, કોઈ આપણા કાકા-મામાના દીકરા નથી થતા અને કોઈ 'નેતો' મોટા દેશભક્તની ઔલાદ નથી, બધા (બધા એટલે બધા જ) સાવ ઉતરતી કક્ષાના છે.

અંદર-અંદર ઝઘડા કરવાનું બંધ કરીને આપણે વિચારવું જોઈએ કે, જો આ રીતે દેશનું સબળ યુવાધન બહાર જતું રહેશે, તો સરવાળે અહીં વધશે કોણ? દેશ કોના ભરોસે ચાલશે? રામભરોસે કે અલ્લાહભરોસે? એ એક વાતમાં પણ આ મહાન દેશની મહાન પબ્લિક એકમત થાય તોય ઘણું...

આઝાદી મુબારક.

PACK UP

Leadership is not about the next election,
but about the next generation.

- Simon Sinek

મલ્ટીવર્સ

જીગર સાગર

મલ્ટીવર્સ : છે શું આ?

(ગયા અંકથી આગળ ચાલુ)

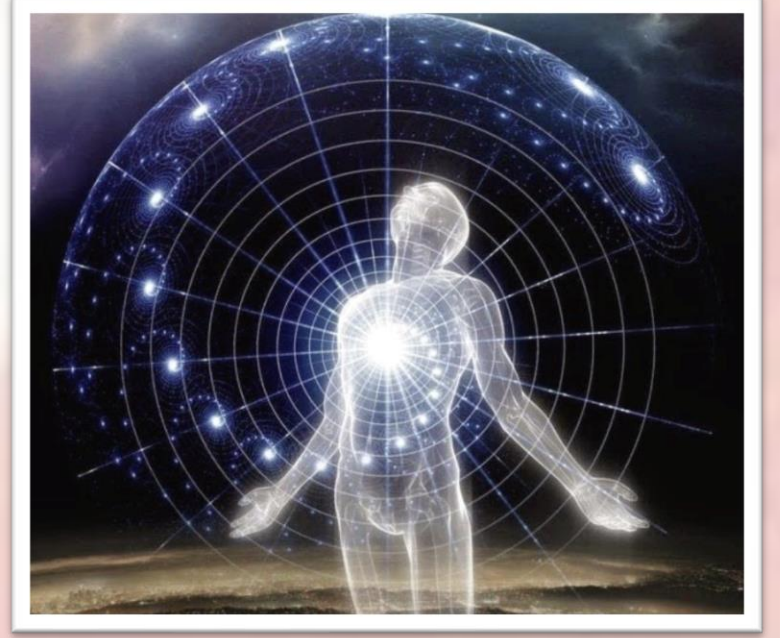
ગયા અંકમાં કરેલ મલ્ટીવર્સની કલ્પનાઓ સાયન્સ ફિક્શનની દુનિયા જેવી લાગતી હોવાની સંભાવના ઘણી છે, છતાં એ વાસ્તવિકતા છે કે આપણે 'સ્ટ્રીંગ થિયરી'ના રિઅલ મેથેમેટીક્સના અંબુજા સિમેન્ટ છાપ બેઝ ઉપર વાત કરી રહ્યાં છીએ. સ્ટ્રીંગ દસ અવકાશીય પરિમાણોમાં કંપન કરે છે ત્યારે નવા નવા પાર્ટીકલ્સનું નિર્માણ થાય છે. આ સ્ટ્રીંગના મૂળીયા આપણી આ ત્રિ-પરિમાણીય (સમય સાથે ચાર-પરિમાણીય) વાસ્તવિકતાથી પર હોય એવા બહુ પરિમાણો સાથે જોડાયેલા હોવાથી જ કદાચ ઘણાંબધા કણોની વર્તણૂક સમજવી આપણને જટીલ પડે છે. ઇલેક્ટ્રોન અને ફોટોન જેવા કણો એકસાથે કણ પ્રકૃતિ અને તરંગ પ્રકૃતિ એમ બંને ધરાવે છે. આ કણ-તરંગ દ્વિતવાદે તો વર્ષોથી ક્વોન્ટમ ભૌતિકવિજ્ઞાનીઓના મગજમાં દુઃખાવો પેદા કરેલો છે. શું ખબર, આ કણ-તરંગ દ્વિતવાદ (wave-particle duality)નો તોડ સ્ટ્રીંગના દસ પરિમાણીય કંપનો સમજવાથી મળી જાય! સ્ટાન્ડર્ડ મોડેલના દરેક કણ, એમનું દળ (mass), એમની વચ્ચે લાગતા બળો એ બધું જ સ્ટ્રીંગના અલગ અલગ કંપનો (બહુપરિમાણીય કંપનો એટલે કે multidimensional vibrations) થી બખૂબી વર્ણવી શકાય છે. એક બ્રહ્માંડમાં ડાર્ક એનર્જીનું ચોક્કસ પ્રમાણ હોવું એ પણ સ્ટ્રીંગના ચોક્કસ કંપનો પરથી નક્કી થાય

છે. આ ચોક્કસ પ્રમાણ એટલે પેલો આઇનસ્ટાઇન વાળો કોસ્મોલોજીકલ કોન્સ્ટન્ટ!

વારંવાર આપણે દસ પરિમાણ (સમય સાથે અગિયાર પરિમાણ) ની વાત કરીએ છીએ તો સહજ પ્રશ્ન થાય કે આપણા આ ત્રણ અવકાશીય પરિમાણ સિવાય ચોથા અવકાશીય પરિમાણ માટે જગ્યા છે ખરી? લોજીકલી એને ક્યાં મુકશો? લોજીક અહીં એટલા માટે કામ કરતું નથી કારણ કે આપણી જાણીતી કાર્તેઝીયન યામ પદ્ધતિમાં ત્રણ અવકાશીય પરિમાણો x , y અને z એકબીજા સાથે 60° ના ખૂણે ગોઠવાયેલા હોય છે, એટલે એમાં બીજા કોઈ પરિમાણ માટે વધારાની જગ્યા બચતી નથી. આવમાં ત્રણ ઉપરાંતના વધારાના પરિમાણો માટે બે જ ઓપ્શન વધે છે. એક તો હોલીવૂડની ઓસ્કાર વિનર અફલાતુન મુવી 'ઇન્ટરસ્ટેલર'માં ડાયરેક્ટર ક્રિસ્ટોફર નોલાને અત્યંત સુંદર રીતે ચોથું પરિમાણ (સમયને ઉમેરો તો પાંચમું પરિમાણ) દર્શાવ્યું છે. એવું કદાચ હોઈ શકે કે આપણા સામાન્ય લોજીકથી પર એવું એ ચોથું (કે પાંચમું) પરિમાણ આગળના ત્રણેય પરિમાણો સાથે દૂધમાં સાકરની જેમ ભળી ગયું હોય અને આપણને હજી એના અસ્તિત્વ વિશે ખાસ કોઈ જાણકારી ન હોય! અહીં એક વાત ખાસ નોંધવી રહી કે જેવાં આપણે ચોથા (કે પાંચમા) પરિમાણમાં ધુસ્ત્યાં કે તરતજ આપણા જૂના અને જાણીતા ચાર પરિમાણીય

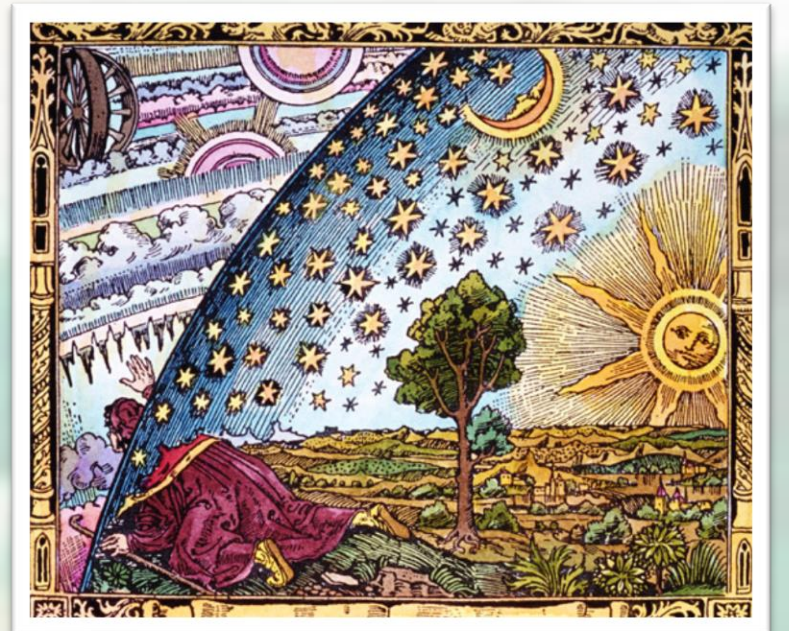
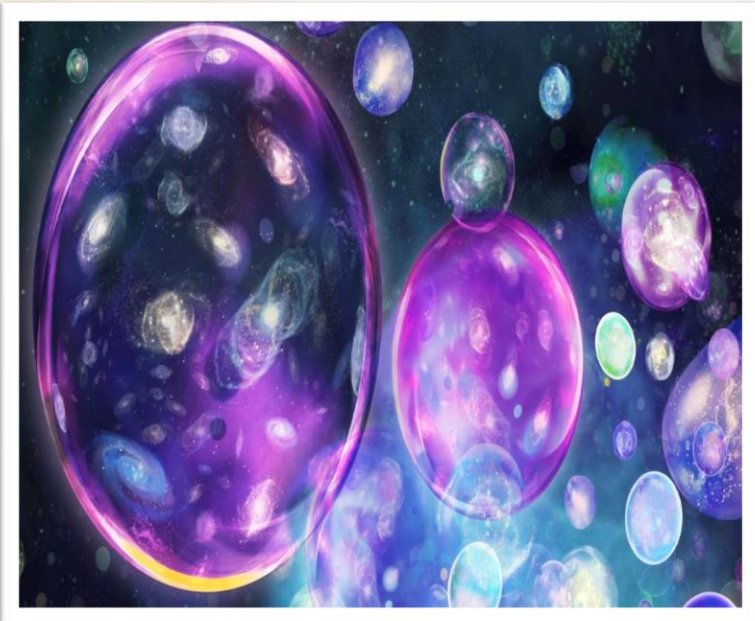

લોજીકને અલવિદા કહેવાની તૈયારી રાખવી પડે છે. ત્યાં ન સમજાય એવું ઘણું બધું બનતું રહેતું હોવાની સંભાવના પુરેપુરી છે. શું ખબર, ભૂત-ભૂવા કે પછી કોઈપણ પ્રકારની પરાલૌકિક શક્તિઓની જે વાતો ૧૦% પણ સિરિયસલી લેવા જેવી હોય છે (કારણ કે બાકીના ૯૦% તો સાવ ગપગોળા જ હોય છે) એનાં છેડા પાંચમા પરિમાણ સાથે જોડાયેલા પણ હોઈ શકે છે. ચારથી વધુ પરિમાણ માટે વધુ એક વિકલ્પ છે અને વૈજ્ઞાનિકો એ બીજો ઓપ્શન વધુ સ્વીકારે છે. એ ઓપ્શનમાં દસ અવકાશીય પરિમાણો અતિસૂક્ષ્મ સ્તર પર (પ્લાન્ક સ્કેલ પર) અસ્તિત્વ ધરાવતા હોવાનું ધારવામાં આવે છે. મોટા સ્કેલ પર એનું અસ્તિત્વ અલગ છે જ નહીં, એટલે અસ્તિત્વ પરમાવાનો સવાલ જ પેદા નહીં થાય. હા, અતિસૂક્ષ્મ સ્કેલ પર એમનું અસ્તિત્વ જરૂર સ્વીકારવું પડે. અતિસૂક્ષ્મ સ્તર પર રહેલાં આ દસ પરિમાણો આપણી કલ્પના બહાર (ભૌતિક વિજ્ઞાનીઓની પણ કલ્પના બહાર) એકબીજા સાથે અલગ અલગ ખૂણે ગુંથાયેલા, વણાયેલા, curled up થયેલા પડ્યાં છે. સ્ટ્રીંગ એમાં છુટથી કંપન કરી શકે છે. મોટા લેવલ પર એ બધાં

ભેગાં થઈને ત્રિ-પરિમાણીય વાસ્તવિકતા બનાવે છે. સૂક્ષ્મ સ્તર પર દસ અને સ્થૂળ સ્તર પર ત્રણ પરિમાણ આખા અસ્તિત્વનું નિર્માણ કરે છે.

જુદાં જુદાં ખૂણે એકબીજા સાથે ગુંથાયેલા, વણાયેલા, જોડાયેલા દસ પરિમાણોના ગાણિતિક મોડેલ કેવા હોઈ શકે? વધારેમાં વધારે કેટલાં હોઈ શકે? આવા પ્રશ્નોએ પી.એચ.ડી ના વિદ્યાર્થીઓને નવું કામ આપ્યું. એક, બે કરતાં કરતાં અનેકાનેક મોડેલ બની ગયાં. લેટેસ્ટ આંકડો 10^{500} જેટલો અધધ... મોટો છે.

ઘણા બધા ભૌતિકવિજ્ઞાનીઓને આ અનંતની નજીક લઈ જતી ગણતરીઓ પરથી વિશ્વાસ ઉઠી ગયો, તો સામે પક્ષે બીજા ઘણા બધા ભૌતિકવિજ્ઞાનીઓનો વિશ્વાસ વધુ દૃઢ બની ગયો. 10^{500} જેટલા ગણ્યા ગણાય નહીં એટલા બધા ગાણિતિક મોડેલ્સ ગણિતની રીતે શક્ય બન્યા હોવાનો એકજ મતલબ થાય: અહીં નહીં તો બીજે ક્યાંક અને બીજે ક્યાંક નહીં તો ત્રીજે ક્યાંક આ બધા જ પ્રકારના અલગ અલગ બ્રહ્માંડો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આમ, સહેજેય 10^{500} જેટલા બ્રહ્માંડો આ વિશાળ વાસ્તવિકતામાં આવેલાં છે. ચકાચૌંધ કરી નાંખનારો આ આંકડો સાંભળીને ચક્કર ફરતાં મગજમાં વિચાર આવી જાય કે અહીં એક બ્રહ્માંડ વિશે આપણે પૂરતું જાણી શક્યાં નથી, ત્યાં આટલા બધાં બ્રહ્માંડો?? આમાં આપણે ક્યાં?? આમાં આપણા અસ્તિત્વનો મકસદ શું? આટલા વિશાળતમ કરતાંય વિશાળ કહેવાય એવાં સમગ્ર સર્જનનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય શું?

માથુ પાક્યું હોય તો, પાંચ ઉંડા શ્વાસ લઈ લઈએ.. ક્યાં આપણે વેનિસના નાનકડા સેન્ટ માર્ક્સ સ્કેવરમાંથી આપણી આ યાત્રા શરૂ કરી હતી અને ક્યાં આ અનેકાનેક બ્રહ્માંડોની અનંતતાની નજીક પહોંચી ગયાં! અસ્તિત્વના મહાનતમ પ્રશ્નોની તલાશમાં

વિજ્ઞાન ક્યાંનું ક્યાં પહોંચી ગયું છે, એ જોઈને ખરેખર આનંદ થાય છે. ક્વોન્ટમ ફિઝિક્સ, સ્ટ્રીંગ થિયરી અને બહુ પરિમાણો જેવા ખ્યાલો આધુનિક વિજ્ઞાનને આધ્યાત્મશાસ્ત્રના ઘણાબધા તાર્કિક ખ્યાલો સાથે જોડે છે. આ બધા ખ્યાલો બેઝીકલી આપણને વાસ્તવિકતાની જાદુઈ દુનિયાના વધુ ને વધુ ઉંડાણમાં લઈ જાય છે. તેમ છતાં હજી આખેઆખી વાસ્તવિકતા આપણને પૂર્ણપણે સમજાઈ નથી. કદાચ ક્યારેય સમજાશે પણ નહીં. ગણિતશાસ્ત્રી કર્ટ ગોડેલે કહ્યું છે એમ અપૂર્ણતા એ વાસ્તવિકતાનો સ્વભાવ છે અને એટલે પૂર્ણતાની તલાશ વ્યર્થ છે.

શું ખરેખર વાસ્તવિકતાને પૂર્ણતઃ સમજવી જરૂરી છે ખરી? શું સર્જનહારનો (જો હોય તો) આ વિશાળ અસ્તિત્વ પાછળ કોઈ ઉદ્દેશ્ય છે ખરો? કે પછી અસ્તિત્વનો આ વિશાળ ખેલ કોઈ ઉદ્દેશ્ય વગર જ ચાલી રહ્યો છે?? કે પછી ઓશો કહે છે એમ, જીવન પોતે જ જીવનનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય છે. જીંદગી જીવવી, અસ્તિત્વ ધરાવવું એજ તો અસ્તિત્વનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય છે. કે પછી એવું તો નથી ને કે આ બધા જવાબો મેળવવા આપણું મગજ વધુ પડતું નાનું પડે છે?!

(પૂર્ણ)

કાવ્યમ નેતિ-નેતિ

અક્ષય દવે

લિરિક્સમાં કવિતા હોય કે..?

ટાઈટલ માં પુછેલા ફાલતુ સવાલનો એક જ જવાબ છે 'ના'. જો તમે શોધતા ફરો હન્નીડાની બોટલમાં કે બાદશાહના બાબુમાં, કે બોમ ડિગીથી લઈને દે ઠોક રીતે સો કોલ્ડ રીકીએટ થતા અને થયે જ જતા સોંગ્સમાં!

જવાહર બક્ષીએ કીધું છે એમ,

ભાંગ્યો-તૂટ્યો અક્ષર છું, સહુ સંકેતના ચહેરા ઉપર હું
ઝીણું ઝીણું ઝળહળું,

શબ્દાંધતાના શહેરમાં જો તું મને શોધ્યા કરે તો હું તને
ક્યાંથી મળું?

હા, લિરિક્સ સાથે એના મ્યુઝિકને છંછેડો તો સારા સોંગ્સને મહામહેનતે તમે ફાલતુ બનાવી શકો અને બને પણ છે.

અગ્રી કે આજે બનતા મોટા ભાગના સોંગ્સ ઠાપચીક - ફૂપચીકના જોરે (બેબી કો બેઝ પસંદ હૈ ના! કૌન કમબખ્ત લિરિક્સ કે લિયે સોંગ સુનતા હૈ?!) ચાલે છે. પણ છે ખરા કોઈ? જે આ દુષ્કાળમાં (થોડા તો થોડા પણ ભીંજાઈ જવાય એટલા તો ખરા) છાંટા આપે? તો હા!

પ્રોવાઈડેડ તમે શોધો એને - બબલી કી ગરદન કે ટેટ્ટમેં (વરુન ગોવર), ચાંદ પે ડાલી હુઈ રોટી કી ચાદર મેં (પિયુષ મિશ્રા), ઈશક કે નમક મેં (ગુલઝાર), દુધો કી મલાઈ મેં (અમિતાભ ભટ્ટાચાર્ય), રોશની કે પાંવમેં પડી બેડીયો મેં (તનવીર ગાઝી), કે ફળીયાની કાંકરીઓમાં (મિલિન્દ ગઢવી)

ઝરા ગૌર સે દેખના પડે, પર મીલતે હૈ ઝરૂર...
હા, આ 'આજ-કાલ' એટલે 21મી સદીની વાત. (શીટ! હવે 'પાની મેં જલતે ચિરાગ', 'અંધા ફૂવા, બંધ ગલી' કે 'ભસ્મ ના હો સકા વોહ લમ્હા' ની વાત નહીં થઈ શકે... કે ના તો ઉન પતઝડ કે પત્તો કી જો પેડો સે ઉતરે થે... જો દિલ થે! દિલ થે! દિલ દિલ થે!) બાકી પહેલાના લોકો થોડું સ્ટાન્ડર્ડ રાખતા, એટલે વો ફિર કભી.

લિરિક્સ બે પ્રકારે ગમી શકે. એક તો એ જે સિચ્યુએશન કે ટ્યુન પર ઇન્ટેલિજન્ટલી મુકાયા હોય. બીજા જે પોતેજ પોએટીક એક્સપ્રેશન હોય. લેટ્સ ડિગ ડાઉન વીથ સમ એકઝામપલ્સ... 'નશે સી ચઢ ગઈ' માં જયદીપ સહાનીનો કમાલ જુઓ..

उड़ती पतंग जैसे
मस्त मलंग जैसे
मस्ती सी चढ़ गयी
हमको तुरंत ऐसे
लगती करंट जैसे
निकला वारंट जैसे
अभी अभी उतरा हो
नेट से टॉरेंट जैसे!
भले टોरेन्ट पर हवे रिस्ट्रीक्शन होय,
उनपे बिलकुल नहीं है!

અને આગળ પણ..

ખુલતી બસંત જૈસે, ધુલતા કલંક જૈસે
દિલ કી દરાર મેં હો, પ્યાર કા સીમેંટ જૈસે
અખિયોં હી અખિયોં મેં જંગ કી ફરંટ જૈસે
મિલ જાણ સદિયોં સે અટકા રિફંડ જૈસે!
દિલ કી દરાર મેં પ્યાર કા સિમેન્ટ ઓર અટકે રિફંડ
જેવા તરો-તાઝા અને કોમન મેનની લાઈફ સાથે
જોડાયેલા શબ્દો ગીતકાર ગોઠવી જાણે.

સેમ ઇસ ધ કેસ વિથ કૌસાર મુનિર ઇન પેડમેન..

ઓ.. તરે કંધે કા જો તિલ હૈ
તરે સીને મેં જો દિલ હૈ
તેરી બિજલી કા જો બિલ હૈ
આજ સે મેરા હો ગયા

ઓ મેરે યાદોં કા અમ્બર
મેરી ખુશિયોં કા સમન્દર
મેરે પિન કોડ કા નમ્બર
આજ સે તેરા હો ગયા

સિમેન્ટ, રિફંડ, બીજલી કા બિલ અને પિન કોડ કા
નંબર!

એજ રાહ પર 'કીમી' કંગના પર વાયુએ ચોકલેટ જેમ
પાથરેલું 'બન્નો તેરા સ્વેગર' (ડોન્ટ વરી, ઘણા હજુસુધી
સ્વેટર જ સમજે છે!) તથા અન્વિતા દત્તે એજ
ફ્લેવરથી ટોપીંગ કરેલું 'લંડન હુમકદા'!

લંડન પરથી યાદ આવતું ઇર્ષાદ કામિલનું..

સુંદર હો, સુશીલા, રંગ ચાંદી સા ચમકીલા,
ડિગ્રી મી હો ફેશન મી જાને,
હો સીતા જૈસી નારી ઓર જાને દુનિયા દારી,
પિયા કો સબ કુછ હી વો માને
દિલ સે દિલ્લી હો વો ધડકન સે હો લંડન

હૂંઢ મેં હૂંઢ મેરે બ્રદર કી દુલ્હન
અને જાવેદ અખ્તરનું..

રંજિશ કા ચલા થા ફવ્વારા,
ફૂટા જો યાદ કા ગુબ્બારા,
તો ફિરતા હૂં મેં..
લંડન, પેરિસ, ન્યૂ યૉર્ક, LA,
સેન ફ્રાંસિસ્કો

દિલ મેં મેરે હૈ દર્દ-ઇ-ડિસ્કો
હવે અમિતાભ ભટ્ટાચાર્ય તો આ લાઇનમાં માસ્ટર ડીગ્રી
ધરાવે પાછા.
શરુઆતના દિવસોમાં જ 'ઓમ દર બદર' સ્ટાઇલમાં
લખે છે:

યે દિલ પિઘલા કે સાજ બના લૂં,
ધડકન કો આવાજ બના લૂં,
smoking smoking નિકલે રે ધુંઆ

સીને મેં જલતી હૈ અરમાનોં કી અર્થી
અરે what to tell you darling ક્યા હુઆ
હાય સપને દેખે જન્નત કે
પર મિટ્ટી મેં મિલ જાણ..

તૌબા તેરા જલવા, તૌબા તેરા પ્યાર,
તેરા ઇમોસનલ અત્યાચાર!
આને કહેવાય નવ્વી બોટલમાં જુન્નો દાઝ! સેમ
કારણથી બદતમીઝ દિલનાં જીબરીશ બોલ પણ મજા
કરાવે..

પાન મેં પુદીના દેખા, નાક કા નગીના દેખા
ચિકની ચમેલી દેખી, ચિકના કમીના દેખા
ચાંદ ને ચીટર હોકે ચીટ કિયા તો

સારે તારે બોલે ગિલ્લી ગિલ્લી આક્કા
(પા પરા પરા .... LOL!)
અને દંગલનાં 'હાનિકારક બાપુ' એટલે સોશિયોલોજીને
ચાઇલ્ડ સાયકોલોજી થી સ્માઇલોલોજી (લે લો જી, ફી
હૈ!) સુધી પહોંચતું ઇસ્માઈ પ્લેસમેન્ટ!

અને વાત એનીજ હોય તો જરા આ જુઓ:

હમ તો હૈં કબુતર, દો પહિયોં કા એક સ્કૂટર,
જિંદગી..

જો ધક્કે દો તો ચલે
અરે કિસ્મત કી હૈં કડકી,
રોટી, કપડા ઓર લડકી તીનો હી
પાપડ બેલો તો મિલે

યે ભેઝા ગાર્ડન હૈં
ઓર ટેંશન માલી હૈં
મન કા તાનપુરા ફ્રસ્ટ્રેશન મેં છેડે એક હી રાગ
રાગ.. રાગ.. ભાગ!

વરુણ ગોવર કા મુરા

ફ્રસ્ટીયાઓં નહી મુરા, નરભસાઓ નહી મુરા
ફ્રસ્ટીયાઓં નહી મુરા, નરભસાઓ નહી મુરા
એનીટાઈમ મૂડવા કો, એનીટાઈમ મૂડવા કો
અપસેટ્ટાઓ નહી મુરા

જો ભી રોંગવા હૈં ઉસે
સેટ રાઈટવા કરો જી
નાહી લૂજિયે જી હોપ
થોડા ફાઈટવા કરો જી
થોડા ફાઈટવા કરો જી, મુરા..

યસ, હન્ટર પણ!

જરા જુદા ટેસ્ટ પર જઈએ તો ક્યારેક H₂SO₄ માં, તો
ક્યારેક મીઠુડા દેશી ગોળમાં જાબોળેલી કલમે લખતા
પ્રસુન જોશી મળે.

ચેહરે કી કિતાબેં હૈં,
હમ વો પઢને આતે હૈં
યહ સૂરત તેરી મેરી,
મોબાઇલ લાઇબ્રરી

યારોં કી ઈક્વેશન હૈં,
લવ મલ્ટિપ્લિકેશન હૈં,
જિસને દિલ કો જીતા હૈં
વો આલ્ફા હૈં થીટા હૈં!

કે પછી:

તુઝે ક્યા ગમ તેરા રિશ્તા
ગગન કી બાંસુરી સે હૈં
પવન કી ગુપ્તગૂ સે હૈં
સૂરજ કી રોશની સે હૈં

ઉઢિયો ના ડરિયો
કર મનમાની મનમાની મનમાની
બઢિયો ના મુઢિયો કર નાદાની

એ મસક્કલી મસક્કલી..!

ઓર આગે આતે હૈં ઇન સબમેં મહાન, અલ્ફાઝો કે
તુફાન,
હિન્દીના ફ્લોર પર ઉર્દુની જાજમ, ગુલઝાર-એ-આઝમ.
જે કોઇનો હાથ ઝાલીને, રેખાઓ જોતા ભવિષ્ય ભાખે
કે..

સમી કુછ હૈ કન્યા
લકીરોં મેં;
લેકિન લગન તો નહીં હૈ,
તૂ લક્કી લગતી હૈ!
ધીરે-ધીરે જરા દમ લેના,
પ્યાર સે જો મિલે ગમ લેના,
દિલ પે જરા વો કમ લેના,
Ok જાનૂ! તૂ ધિન ધિન ના
(ના સમઝ સી એક લઙ્કી
પુરે દિન કી ચોર નિકલી,
દે ગયી માથે પે રખ કે
શામ કે સૂરજ કી તિતલી!

આટલું જો સાથે સાથે મનમાં ના વાગીજાય તો
નક્કામા એવા કાન જાનુ)

અથવા તો ઢેન ટેણએએન..

કોઈ ચાલ એસી ચલો યાર, અબ કે સમંદર મી પુલ પે
ચલે

ફિર તૂ ચલે ઉસપે, યા મેં ચલૂં, શહર હો અપને પૈરોં તલે
કહીં ખબરેં હૈ, કહીં કબરેં હૈ,

જો મી સોયે હૈ કબ્રોં મેં.. ઉનકો જગાના નહીં..

આજા આજા દિલ નિચોડે..

આ બધાજ ગીતમાં એક વાત કોમન છે, અને એ છે
'ફેશ એક્સપ્રેશન ઓફ ઇમોશન'. લાગણીઓ તો
વર્ષોથી છે એટલી જ છે પણ એને વ્યક્ત કરવાની
રીતો બદલાતી રહે તો કવિતા નજીક પહોંચે.

આજ છે ઘણી વખત કહેવાયેલી વાતને નવી રીતે
કહેવાની કળા, વિજ્ઞાન અને અંતે એટલેજ વાણિજ્યનો
સેક્સી સમન્વય!

ધારોકે અહમદ ફરાઝે 80'sમાં શેર કહેલો કે..

રંજિશ હી સહી, દિલ હી દુખાને કે લિએ આ,
આ ફિર સે મુઝો છોઝ કે જાને કે લિયે આ

હવે આ જ વાત જાવેદ અખ્તર આજે કઈ રીતે કહે?
તોકે..

એક દીવાના થા, જો કેહતા થા અપની (હો)સાના સે :
દિલ હોતે જો મેરે સીને મેં દો,
દૂસરા દિલ મી મેં તુમ્હે દેતા તોઝને કો!
આતો વાત થઈ એવાં લિરિક્સની કે જે મગજને ટિકલ
કરે.

ધ્યાનથી, પહેલા દિમાગ અને પછી પેન ઘસીને
લખાયેલા.

તો બીજા? પેલા પોતેજ પોએટિક એક્સપ્રેશન હોય એ
વાળા?

વો..

વો અભી અપુન નેક્સ્ટ ટાઇમ બતાયગા.

નેતિ-નેતિ

ગોલી માર ભેજે મેં,
કે ભેજા શોર કરતા હૈ!
- ગુલઝાર

TECH-TALK

વિપુલ હડિયા

એન્ટી-વાઈરસના બિઝનેસનું નવન સત્ય

જેમ-જેમ આપણે રોજિંદા જીવનમાં નવી-નવી ટેકનોલોજી સ્વીકારતા થયા છીએ, એમ-એમ આપણું જીવન આવી અનેક ટેકનોલોજી પર આધાર રાખતું થઈ ગયું છે. એક સમય હતો કે જ્યારે ઈલેક્ટ્રીસીટી જેવી અત્યારે ફરજિયાત અને જરૂરી લાગતી વ્યવસ્થા એક સમયે લકઝરી ગણાતી. ગામમાં પોસ્ટ-ઓફીસ, તાર-ઓફીસ કે પછી જમીનદારના ઘરે જ વીજ-કનેક્શન હતું. જ્યારે હવે તો દરિયાના કોઈ ટાપુ પર કે જંગલના એકદમ અંતરિયાળ ગામમાં પણ વીજળીની ગેરહાજરી નવાઈ જ લગાડે! અને વિજળીની જરૂરિયાત અંજવાળા માટે જ હતી પણ વીજળીની શોધ પછી પંખા, રેડિયો, ટી.વી., એ.સી., માઈક્રોવેવ જેવા અનેકવિધ ઉપકરણો અસ્તિત્વમાં આવ્યા અને એ સાથે એ દરેક વસ્તુના ઉત્પાદન સાથે વેચાણ અને રીપેરીંગનું આખું માર્કેટ પણ બન્યું.

આવું જ કમ્પ્યુટરના કેસમાં થયું. યુરોપીયન દેશોમાં એક કહેવત છે કે, 'જરૂરીયાત એ સંશોધનોની જનેતા છે'. અને આવી એક તાકીદની જરૂરીયાત બીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે ઉભી થઈ. સીમાપાર અમુક ચોક્કસ અંતરે રહીને લડતા સૈનિકો પર તોપગોળા ફેંકવા તોપનું એક ચોક્કસ સ્થાન નક્કી કરવું જરૂરી હતું, જેથી વલય આકારના માર્ગે ઉપર જઈને નીચે તરફ જતા તોપગોળાનું પતન સીધું ત્યાં છૂપાયેલા સૈનિકો કે પછી યુદ્ધના વાહનો પર થાય.

શરૂઆતમાં આવી ગણતરીઓ કાગળ પર કરવામાં આવતી પણ યુદ્ધની દોડધામમાં શક્ય એટલા ગોળા વિધ્વંસ માટે વપરાય એ માટે દરેક વખતે દુશ્મન સૈનિકોનું સ્થાન બદલે એટલે નવેસરથી ગણતરી કરવી પડતી અને બની શકે કે એ સમય દરમિયાન દુશ્મન સૈનિકોનું સ્થાન વળી બદલી ગયું હોય! અમેરિકન સરકારના યુદ્ધ નિષ્ણાંતોએ એવી રજૂઆત કરી કે જો આવી ગણતરી કરી શકે એવું કોઈ મશીન બનાવી શકાય તો યુદ્ધના પાસા પલટાવી શકાય.

રજૂઆતને તરત જ વધાવી લેવામાં આવી અને અમેરિકન સરકારે અમર્યાદિત બજેટ ફાળવી શક્ય એટલા ઓછા સમયમાં આવું મશીન બનાવી આપવા હાકલ કરી અને 'યુનીવર્સિટી ઓફ પેન્સિલવેનીયા'ના સંશોધકોએ કામ શરૂ કર્યું અને એ રીતે દુનિયાનું પહેલું કમ્પ્યુટર 'એનીયાક' અસ્તિત્વમાં આવ્યું.

યુદ્ધ પછી એનીયાકની જરૂરિયાત ના રહી, પણ પછી એનીયાક માત્ર યુદ્ધ પુરતું સીમિત પણ ના રહ્યું, ઉપરથી અઢારસો ચોરસ ફૂટની જગ્યામાં પથરાયેલા કમ્પ્યુટરનું કદ ટેબલ અને છેલે હથેળી પર સિમિત જરૂર થયું! અને એ પછી શરૂ થઈ સોફ્ટવેરની જરૂરિયાત. પેઈન્ટ જેવા સરળ પ્રોગ્રામમાં બાળકોને રંગોળી બનાવી આપતું કમ્પ્યુટર આજે 'અવતાર' જેવી અકલ્પનીય એનીમેટેડ ફિલ્મ અને બુર્ઝ ખલીફા જેવી ઈમારતના નકશા બનાવી જાણે છે.

પણ દરેક સિક્કાની જેમ કમ્પ્યુટરને પણ બીજી બાજુ હતી અને એ બાજુ બીજા સર્જનાત્મક સોફ્ટવેરનું પલ્લું સમતોલ કરતા નકારાત્મક સોફ્ટવેર એવા 'વાઈરસ'ની હતી. આમ તો પ્રથમ કમ્પ્યુટર વાઈરસ કમ્પ્યુટર નિષ્ણાંતોએ એક શક્યતા તપાસ કરવા જ બનાવેલ કે એક સોફ્ટવેરથી બીજા સોફ્ટવેરને તોડી શકાય કે નહીં અને આખરે એ રમતે બીમારી જેવું ગંભીર સ્વરૂપ લીધું અને એ પછી દર વર્ષે નવા-નવા અને વધુ ખતરનાક વાઈરસ દેખાવા લાગ્યા. અહીં ખતરનાક એટલે કમ્પ્યુટરના હાર્ડવેર અને સોફ્ટવેરને નુકસાન કરવાના સંદર્ભમાં છે. અને ઉપરના ઉદાહરણમાં જોયું એમ આવા વાઈરસના 'રસીકરણ' માટે એન્ટી-વાઈરસની માંગ ઉભી થઈ. આજના જમાના ખરેખર કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ કરી જાણતા નોન-ટેકનીકલ વ્યક્તિએ આ વાત ખરેખર સમજવી જરૂર છે કે ખરેખર એન્ટી-વાઈરસ એ પ્રોડક્ટ નથી, વાઈરસ જ ખરી પ્રોડક્ટ છે જે એન્ટી-વાઈરસ બનાવતી કંપનીઓને તગડો નફો રળી આપે છે. આખી વાતને વિગતવાર સમજીએ.

આ કોઈ બાયોલોજીકલ વાઈરસ નથી કે જે ઉત્ક્રાંતિના ધોરણે આપોઆપ અસ્તિત્વમાં આવે. કમ્પ્યુટર વાઈરસ પણ બીજા સોફ્ટવેરની જેમ એક વ્યવસ્થિત લોજીક સાથે લખાયેલ પ્રોગ્રામ જ છે જેનો

ઉદ્દેશ્ય નકારાત્મક માત્ર છે. અને વળી આ કામ સમય માંગી લે તેવું જટિલ છે, કેમ કે અત્યારની ઓપરેટીંગ સીસ્ટમ ઘણી જ સુરક્ષિત હોય છે અને આવી ઓપરેટીંગ સીસ્ટમમાં ઉપદ્રવ ફેલાવી શકે એવો વાઈરસ બનાવવાનું કામ એ જ કરી શકે જે સિસ્ટમના કોડને જાણતો હોય. જેમ માત્ર જાણકાર વ્યક્તિ એટલે કે ડોક્ટર જ કહી શકે કે કયું ઝેર શરીરના ક્યાં ભાગને અસર કરશે બસ એવી જ રીતે! અને દરેક વાઈરસને એના એન્ટી-વાઈરસ દ્વારા ખતમ કરી શકાય જેમ દરેક રોગના વાઈરસ કે બેક્ટેરિયાને એક ચોક્કસ એન્ટીજન દ્વારા ખતમ કરી શકાય. હવે જો કમ્પ્યુટર વાઈરસ આપમેળે ના બનતા હોય તો કોણ બનાવે છે અને શા માટે બનાવે છે?

સીધી વાત કે એ લોકો બનાવશે જેને વાઈરસથી ફાયદો થવાનો હોય! અને વાઈરસનો ફાયદો માત્ર એ લોકોને જ થશે જે લોકો એન્ટી-વાઈરસ બનાવતા હોય, એટલે કે એન્ટી-વાઈરસ બનાવતી કંપનીઓ! જેમ બાયોલોજીકલ વાઈરસની દવા બનાવવા એ વાઈરસના ડી.એન.એ બંધારણને સમજવું પડે એવી જ રીતે કમ્પ્યુટરના વાઈરસના તોડ માટે એ વાઈરસના 'સિગ્નેચર'ને સમજવી માત્ર જરૂરી જ નહીં પણ ફરજિયાત છે

અને આ સિઝનેચર માત્ર એક જ વ્યક્તિ જાણી શકે કે જેણે વાઈરસ બનાવ્યો હોય. દેશ અને દુનિયાના કાયદાઓથી બચવા આવી કંપનીઓ સીધી રીતે વાઈરસ નથી બનાવતી પણ એ લોકો અમુક ચોક્કસ પ્રકારના પ્રોગ્રામ્સ અને હેકર્સને આવા કામ સોંપે છે. આજની દુનિયામાં આવા કામ માટે રૂબરૂ મળવાની કે એકબીજાને જાણવાની જરૂર નથી પડતી. આભાર ઇન્ટરનેટનો કે જેણે આ બધું શક્ય બનાવ્યું. મજાની વાત એ છે કે આવા હેકર્સ વાઈરસ અને એ વાઈરસની સિઝનેચરના તોડ સમો એન્ટી-વાઈરસ કોડ પણ લખી આપે છે. વાઈરસ તેઓ ઇન્ટરનેટ પર ફેલાવી દે છે અને એન્ટી-વાઈરસ કોડ તેઓ જે-તે એન્ટી-વાઈરસ બનાવતી કંપનીઓને વેચી દે છે. જ્યારે આવા વાઈરસ દુનિયાભરમાં ફેલાય જાય ત્યારે આવી કંપનીઓ 'દેવદૂત' બની લોકોને મદદ કરવા પોતાના એન્ટી-વાઈરસનું નવું વર્ઝન તગડા ભાવ સાથે લાવે છે.

આ વર્ષે 'રેન્સમવેર'નું ભયાનક સ્વરૂપ જોવા મળ્યું. 'રેન્સમવેર' એટલે વાઈરસનું અદ્યતન સ્વરૂપ. જો વાઈરસને 'સુપર મારિયો' જેવી ગેમ સાથે સરખાવો, તો રેન્સમવેરને 'ચેસ ટાઈટન' જેવી ઈન્ટેલીજન્ટ ગેમ કહી શકાય. રેન્સમવેરનું ખરું ચિત્ર એ જ લોકો સમજી શકે જે લોકોએ એમનો ડીઝીટલ ડેટા ગુમાવ્યો હોય અથવા ગુમાવેલ ડેટા પાછો મેળવવા મોટી રકમ ચૂકવવી પડી હોય. રેન્સમવેર તમારા ડેટાને એક એવું તાળું લગાવી દે છે કે જેની આ દુનિયામાં માત્ર એક ચાવી છે એમ સમજો! અને જો રેન્સમવેરના હુમલા પછી આવેલા એન્ટી-વાઈરસ જો રેન્સમવેરે લગાવેલ તાળું ખોલી શકતા હોય તો સમજી શકાય કે એ એન્ટી-વાઈરસ પાસે જે-તે રેન્સમવેરના

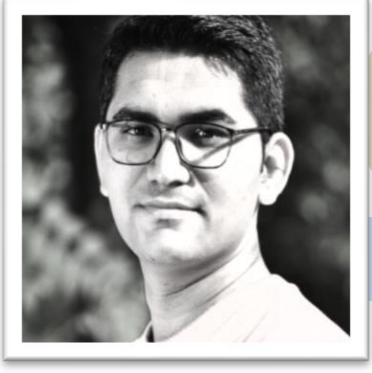
'તાળા'ની 'ચાવી' છે જ!

એવું પણ નથી કે બધા જ વાઈરસ આ રીતે જ અસ્તિત્વમાં આવે, પણ મોટા ભાગના વાઈરસ આ રીતે જ અસ્તિત્વમાં આવે છે. માત્ર આંગળીના વેઢે ગણી શકાય એટલા વાઈરસ જ કોઈ ભાંગફોડિયા પ્રવૃત્તિનો મગજ ધરાવતા વ્યક્તિ દ્વારા બનાવાયેલા હોય છે. વાતને વધુ ના ગૂંચવતા જો ટૂંકમાં જ સમજવું હોય તો એન્ટી-વાઈરસનો 'બિઝનેસ' જૂના જમાનાના તાંત્રિકોની વાતો જેવો છે, જે પોતે જ તમારા ઘરમાં કામણ-ફટણ કરી જાય છે અને લોકો એમની પાસે જ સમાધાનના દોરા-ધાગા માટે જાય છે.

એક ખાસ ખુલાસો કે કમ્પ્યુટર ટેકનોલોજી આપણે ધારીએ એના કરતા વધારે જટિલ છે એટલે આવી વાતોને કોઈ જાહેર ટેકો નહીં મળે પણ આ ક્ષેત્ર સાથે સંકળાયેલા લોકો સાધારણ બુદ્ધિ લગાવી કોઈ જ શંકા વિના આ વાત સાથે સહમત થાય છે કે, ખરેખર એન્ટી-વાઈરસનો બિઝનેસ એક અનૈતિક બિઝનેસ છે.

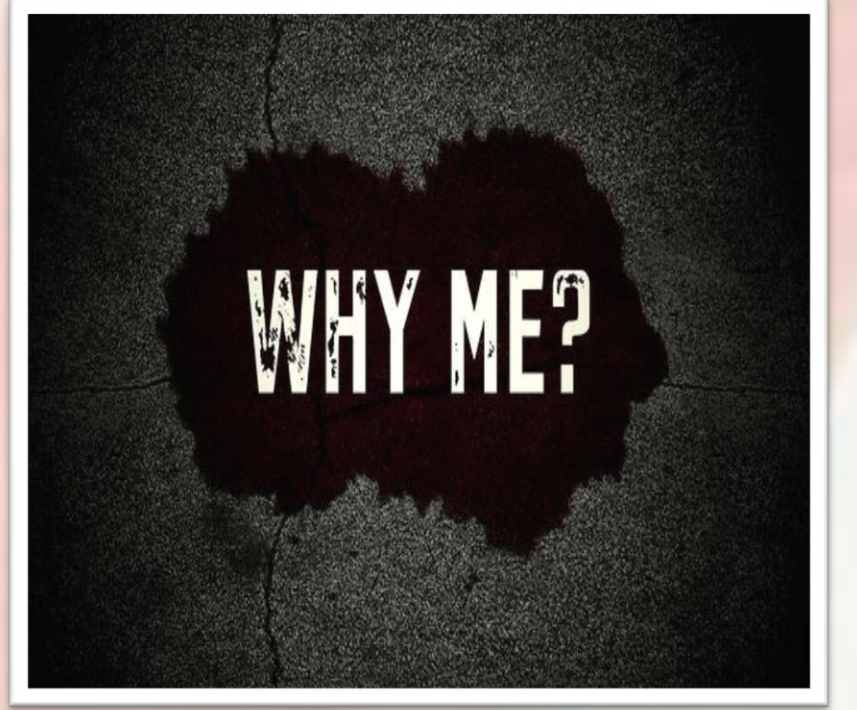

Catalyst

અનંત ગોહિલ

WHY ME???

આંખો બંધ કરીને એક ઇમેજનેશન આપું છું, એ ખાલી મનમાં વિચારજો. તમે એક નાના શહેરમાંથી આવો છો. જેનું કદાચ નામ પણ વધુ લોકોને ખબર નથી. પરંતુ તમારામાં ક્રિકેટ રમવાની આવડત છે. તમારામાં ક્રિકેટ પ્રત્યેનું જૂનુન સચિન કે ડોન બ્રેડમેન કરતા સહેજ પણ ઉતરતું નથી. તમે તમારા આપબળે જુનિયર નેશનલ ક્રિકેટ ટીમમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કરો છો. ધીરે-ધીરે તમે આગળ વધી રહ્યા છો. એક સ્ટેપ પછી બીજું સ્ટેપ એમ સફળતાની સીડીઓ ચડી રહ્યા છો અને એવામાં એક વાર તમને જાણ થાય છે કે તમે સિલેક્ટર્સની નજરમાં છો. બીજા જ દિવસે તમને એક લેટર મળે છે જેમાં લખ્યું હોય છે કે તમે હવે ટીમ ઇન્ડિયા માટે રમશો. તમારા માટે કેટલી ખુશીની પણ હશે એ? એ ટીમ કે જેના સપના તમે રોજ જોયા હોય, જેમાં રમવું તો દૂર સિલેક્ટ થવું પણ અઘરું હોય એ વસ્તુને તમે હકીકતમાં જીવી રહ્યા હોય. હવે આનાથી આગળ તમે ટીમ માટે રમી રહ્યા છો. એક સમય એવો આવે છે કે ટીમમાં તમે તમારું સ્થાન પાક્કું કરી લીધું છે. તમને ટીમમાંથી બહાર રાખવું લગભગ અસંભવ જેવું છે. વર્લ્ડકપ માટેની ટીમમાં તમારું એક અગત્યનું સ્થાન છે. વર્લ્ડકપ શરૂ થાય છે. તમારી ટીમ ખુબ સારું પ્રદર્શન કરી રહી હોય છે અને તમને મોટાભાગની મેચમાં 'મેન ઓફ ધ મેચ'નો ખિતાબ મળ્યો હોય. ફાઈનલની અંતિમ મેચ હોય અને છેલ્લા બોલ પર ચાર રનની જરૂર હોય અને તમારી

પાસે સ્ટ્રાઈક હોય અને તમે એ શ્વાસ થંભાવી દેતી ક્ષણે ચાર રન મારીને ટીમને જીત અપાવો છો. અગામી થોડી જ ક્ષણોમાં તમારા હાથમાં 'વર્લ્ડકપ' અને 'મેન ઓફ ધ સિરીઝ'નો ખિતાબ હોય ત્યારે તમારી ખુશી કેટલી બધી હશે? આ બધી ઘટનાઓ બની રહી હોય ચારે બાજુથી તમારા નામના જય-જયકાર થઈ રહ્યા હોય એવામાં તમને ખબર પડે કે તમે એક જીવલેણ રોગમાં સપડાયા છો અને કદાચ તમારા પાસે હવે એક મહિનાથી વધારે સમય નથી. હવે વિચારો કે આ અંતિમ લાઈન વાંચતા પહેલા અને અંતિમ લાઈન વાંચ્યા પછી તમારા મગજમાં કંઈ-કેટલાય પ્રશ્નો ઉભા થઈ ગયા ને? ક્યાં -કેમ -હવે શું થશે -મારા પરિવારનું શું -ભગવાન મારી સાથે જ આવો અન્યાય કેમ?

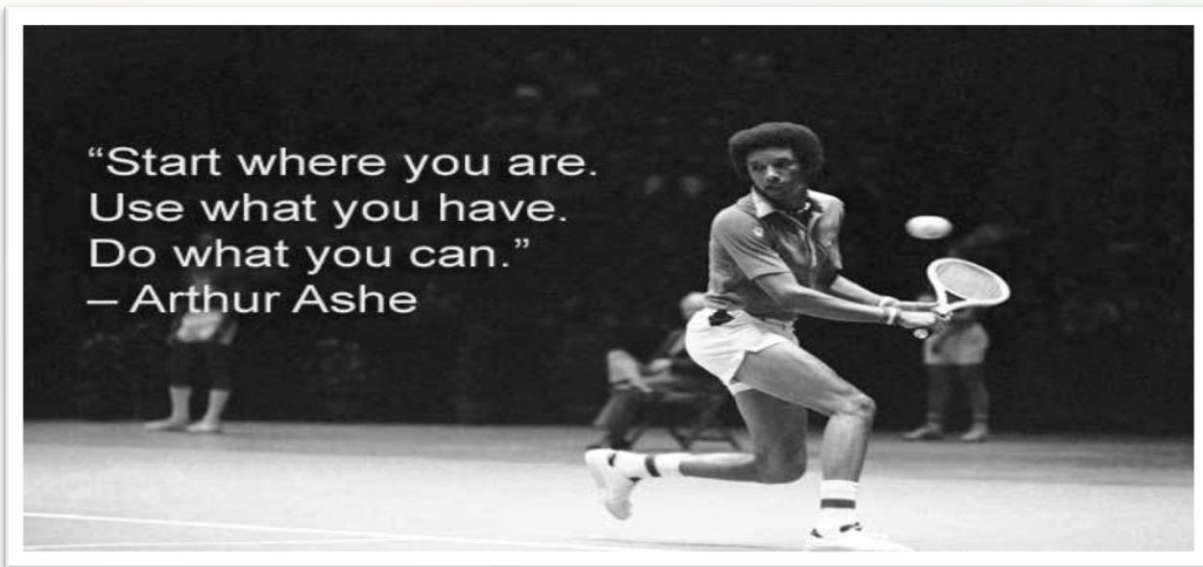

જેમ ક્રિકેટની રમતમાં વર્લ્ડકપ, ચેમ્પિયન્સ ટ્રોફી એમ વિવિધ વિશ્વકક્ષાની સ્પર્ધાઓ થાય છે તેવી જ રીતે ટેનિસની રમતમાં વિમ્બલડન, યુ.એસ. ઓપન અને ઓસ્ટ્રેલીયન ઓપન જેવી ટુર્નામેન્ટ આવે છે. જેમાં મળતી ઇનામની રકમ કરોડો ડોલરમાં હોય છે. અહીં મળતી રકમનું મહત્વ એટલે વધી જાય છે એ માત્ર એક વ્યક્તિની રમતની ક્ષમતા અને કૌશલ્યને કારણે મળે છે. ટુર્નામેન્ટ જીતવા માટે લોહી-પાણી એક કરી દેવું પડે છે. આમાંની કોઈ એક ટુર્નામેન્ટ જીતવી પણ ગૌરવની વાત કહેવાય છે. એવામાં જેણે ઉપરની ત્રણે ટુર્નામેન્ટ જીતી હોય એને તો વિશ્વ-વિજેતા જ કહેવાય ને!

એક આફ્રિકન-અમેરિકન પ્લેયર, જેણે પોતાના જીવનકાળ દરમિયાન યુ.એસ.ઓપન,

ઓસ્ટ્રેલિયન ઓપન અને વિમ્બલડન જેવી માતબર સ્પર્ધાઓ જીતી હતી, એ ખિલાડીને પોતાની હાર્ટ સર્જરી દરમિયાન લોહી ચડાવતા સમયે ભૂલથી એક એઇડ્સના દર્દીનું લોહી આપી દેવાય છે અને એ પ્લેયરને વગર કારણે એઇડ્સ જેવા જીવલેણ રોગનો ભોગ બનવું પડે છે. જેમ-જેમ આ વાતની ખબર વિશ્વને પડે છે તેમ સમગ્ર વિશ્વમાંથી એમના ફેન્સના પત્રો આવવાના શરૂ થઈ જાય છે. એવા અનેક પત્રોમાંથી એક પત્રમાં એક ફેન પોતાની લાગણી દર્શાવતા ભાવુક થઈને લખે છે કે, “આવા ખરાબ રોગ માટે ભગવાને તમને જ કેમ પસંદ કર્યા?” વિશ્વભરના ફેન્સની કદાચ આ જ લાગણી હતી! બધાની નવાઈ વચ્ચે એ પ્લેયર આ વાતનો જવાબ આપે છે જે કંઈક આ મુજબ છે,

એ લખે છે કે, “આખા વિશ્વમાં પચાસ મિલિયન બાળકો ટેનિસ રમવાનું શરૂ કરે છે, તેમાંથી પાંચ મિલિયન બાળકો ટેનિસ રમતા શીખે છે. આ પાંચ મિલિયનમાંથી પાંચ લાખ બાળકો પ્રોફેશનલ ટેનિસ રમતા શીખે છે. તેમાંથી પચાસ હજાર ‘સર્કીટ’ સુધી પહોંચે છે, પાંચ હજાર ગ્રાન્ડ સ્લેમ ટુર્નામેન્ટ સુધી પહોંચે છે. એમાંથી પણ પચાસ પ્લેયર ‘વિમ્બલડન’ સુધી પહોંચે છે, તેમાંથી ચાર પ્લેયર સેમી-ફાઇનલ અને બે ખિલાડી ફાઇનલ સુધી પહોંચે છે. આ બધા પછી જે જીતે એને કપ મળે છે, મેં જ્યારે આ ‘કપ’ હાથમાં પકડ્યો હતો ત્યારે મેં કદી ભગવાનને એમ નહોતું પૂછ્યું કે આ પચાસ મિલિયનમાંથી હું જ કેમ? અને આજે જ્યારે હું પીડામાં છું ત્યારે પણ મારે ભગવાનને એવું ના જ પૂછવું જોઈએ કે ‘હું જ કેમ?’- ‘WHY ME?’”

આગળ એ લખે છે કે, “ખુશીઓ સદાયે તમને પ્રેમાળ રાખે છે, પ્રયત્નો તમને મજબૂત બનાવે છે, દુઃખો તમને ભાન અપાવે છે કે તમે હજુ મનુષ્ય જ છો, નિષ્ફળતા તમને નમ્ર રાખવામાં મદદરૂપ થાય છે અને સફળતા તમને સતત ઝળહળતા રાખે છે પરંતુ,

કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તમારું વલણ- તમારો એટીટ્યુડ અને શ્રદ્ધા જ તમને હંમેશા આગળ વધારતા રહે છે.”

જ્યારે તમે સફળતાની ટોચ ઉપર હોવ ત્યારે તો મોટી વાતો કરવી સરળ હોય છે પરંતુ જ્યારે મૃત્યું તમારી પ્રતીક્ષા કરી રહ્યું હોય ત્યારે આવી વાત કરવી કપરી છે. કોઈના પણ મનમાં એક વાર તો એવો સવાલ આવી જ જાય કે, ‘ભગવાન હું જ કેમ?’ પણ પોતાના મૃત્યુંની જાણ હોય ત્યારે પણ આવું મનોબળ રાખવું એ ખરેખર હિંમતનું કામ છે. એ પ્લેયર એટલે બીજું કોઈ નહીં પણ પોતાના કરીયરમાં ક્ક ટાઈટલ જીતી ચુકેલા તથા ટેનિસની વિશ્વકક્ષાની બધી જ સ્પર્ધાઓમાં વિજેતા થનાર ‘આર્થર એશ’.

આર્થર એશનું જીવન જેટલું પ્રેરણાદાયી છે, એના કરતા પણ વધુ પ્રેરણાદાયી એમની મૃત્યુંને સ્વીકારી લેવાની ખુમારી છે. જો આપણે પણ આપણા જીવનમાંથી આ ‘WHY ME?’ વાળો એપ્રોચ દૂર કરી નાખીએ અને જીવનમાં આવતી હરએક મુશ્કેલીઓનો પુરા દિલથી સામનો કરીએ તો સફળતા પામવાથી આપણને કોઈ રોકી શકે એમ નથી!

આફ્ટર-શોક

જીવનભોગે મેં મેળવેલી આ સિદ્ધિ
કયામત સુધી સાચવી રાખવી છે;
જમાનાને કહી દો, નહીં ભાગ આપું,
મરણ આગવું છે, કબર આગવી છે.

- જલન માતરી

Knowtamin

વિરલ જોશી

પ્લેન વિશે આ ખબર છે?

- ફ્લાઇટનાં ઉતરાણ વખતે તેની લાઇટ્સ ડીમ કરવામાં આવે છે. તેનું કારણ બળતણનો બચાવ નથી, પરંતુ જો ઉતરાણ વખતે કોઈક સમસ્યા ઉદભવે અને લાઇટ્સ ના ચાલે તો યાત્રીઓને વાંઘો ના આવે કેમકે તેમની આંખો પહેલા કરેલા અંધકારથી ટેવાઈ ગયેલી હોય.

- પ્લેન કેશથી મૃત્યુ પામેલા લોકો કરતા, પ્લેનથી થતા પ્રદુષણને લીધે વધુ લોકો મૃત્યુ પામ્યા છે.

- લાંબી આંતરરાષ્ટ્રીય ફ્લાઇટમાં ફૂ મેમ્બર્સ તેમજ પાઇલોટ માટે અલગથી બેડરૂમની વ્યવસ્થા હોય છે.

- પ્લેનમાં આપતાં ઓક્સિજન માસ્ક ૧૫-૨૦ મીનીટ સુધી ઓક્સિજન આપે છે, એટલો સમય પ્લેનને ૧૦,૦૦૦ ફીટ જેટલું નીચું લઇ જાવા માટે પૂરતો છે.

- જો તમે કોઈ દેશમાં પ્લેનમાં જાઓ અને રે દેશ તમને પ્રવેશ ના આપે તો, તમને તમારા દેશ પાછા લઇ જવાની જવાબદારી જે તે એરલાઇનની છે.

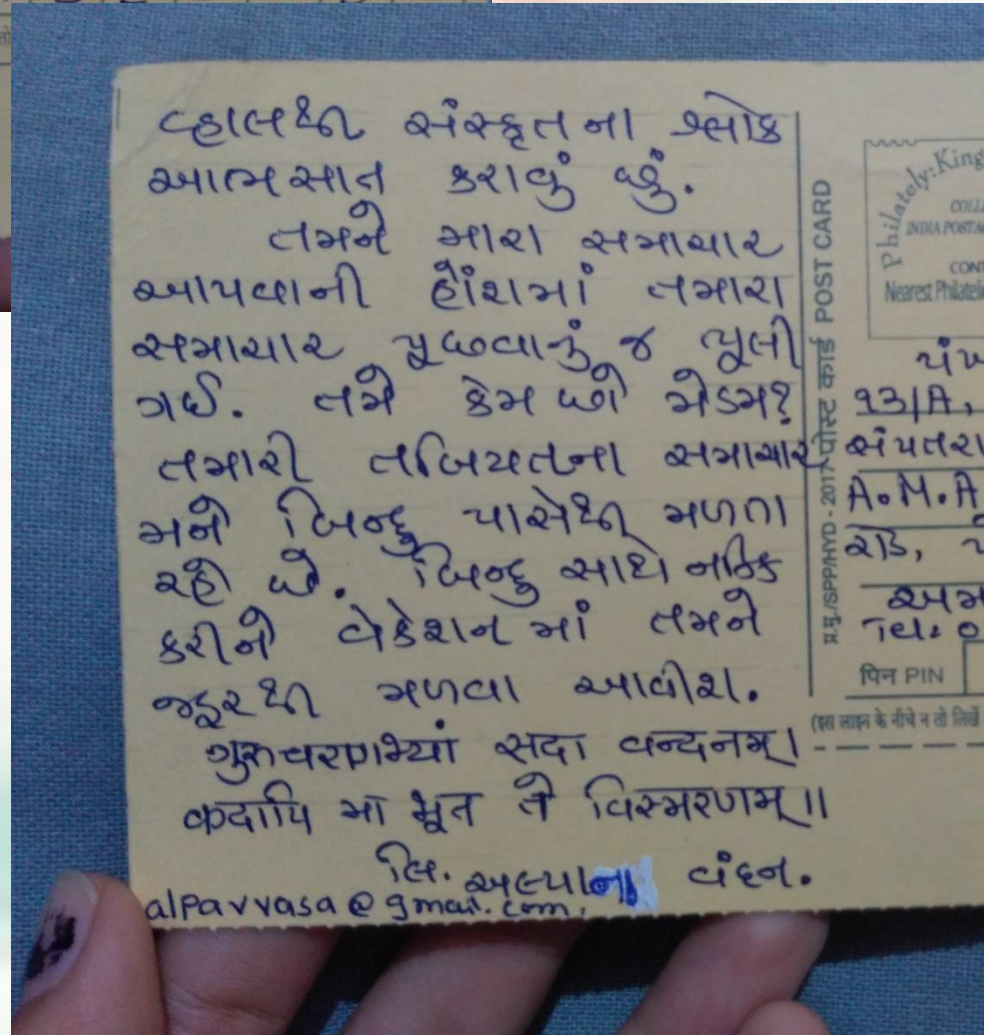
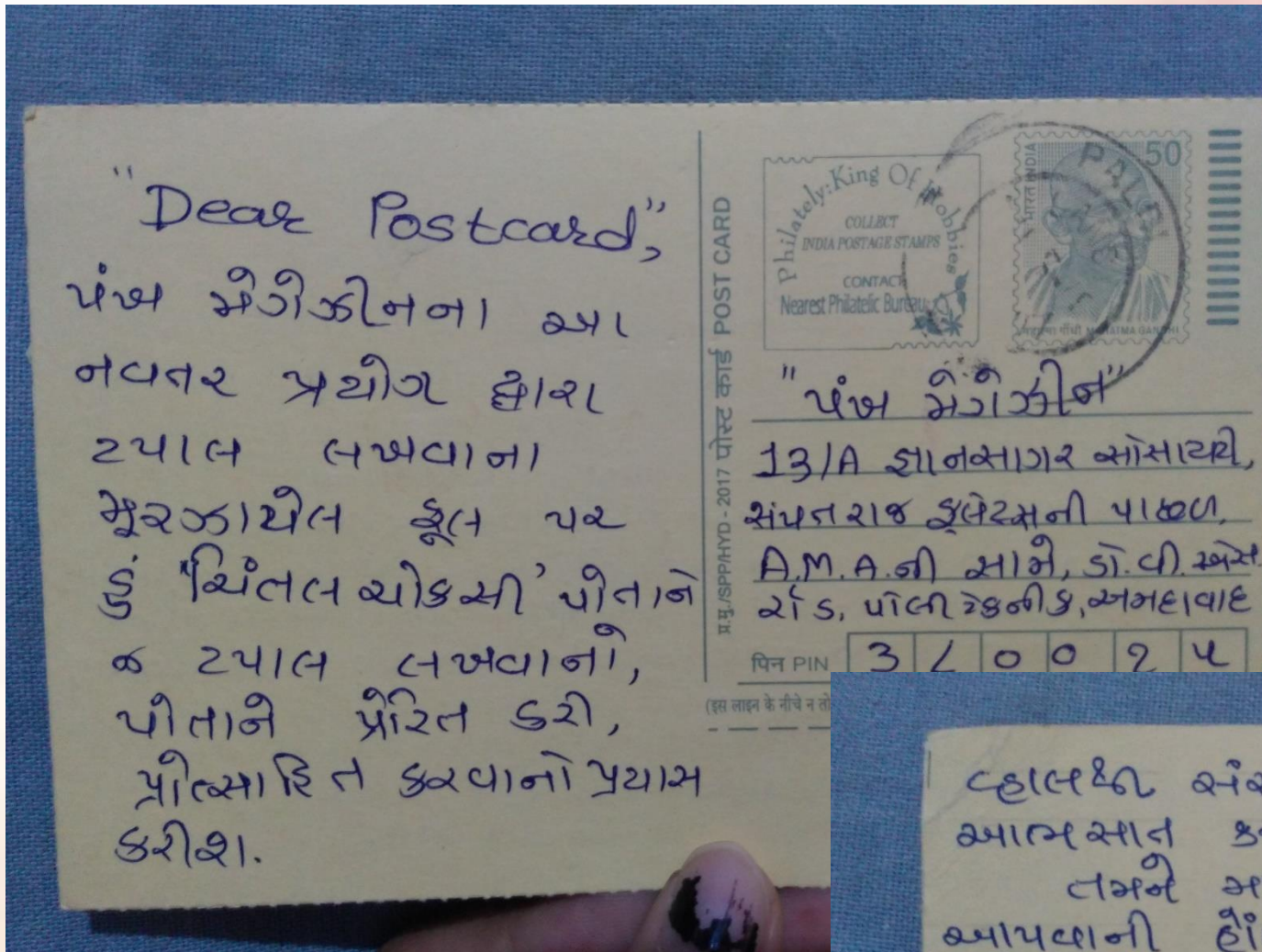
- વિશ્વનો સૌથી લાંબો રનવે ચીનના 'Qamba Bamba' એરપોર્ટનો છે, જે ૫.૫ કિલોમીટર લાંબો છે.

- હાઈજેક અથવા આગ લાગવા જેવી ઘટનાઓ વખતે કોકપીટમાંથી છટકી જવા માટે અલગથી વ્યવસ્થા હોય છે.

- પ્લેનમાં સૌથી વધુ બળતણ, બળતણ ઊંચકવા અને તેને આટલે ઊંચે લઇ જાવા વપરાય છે. યાત્રીઓ અને સામાનનું વજન કુલ બળતણનાં વજન કરતા ઓછું હોય છે.

- પ્લેનમાં બાથરૂમનું બારણું ક્યારેય તમારાથી સાવ લોક નથી કરી શકાતું. ફૂ મેમ્બર્સ પાસે મુખ્ય ચાવી હોય છે જેથી તેઓ બહારથી ખોલી-બંધ કરી શકાય, જેથી સંકટના સમયમાં કામ લાગે.

पत्रोनी अंणी

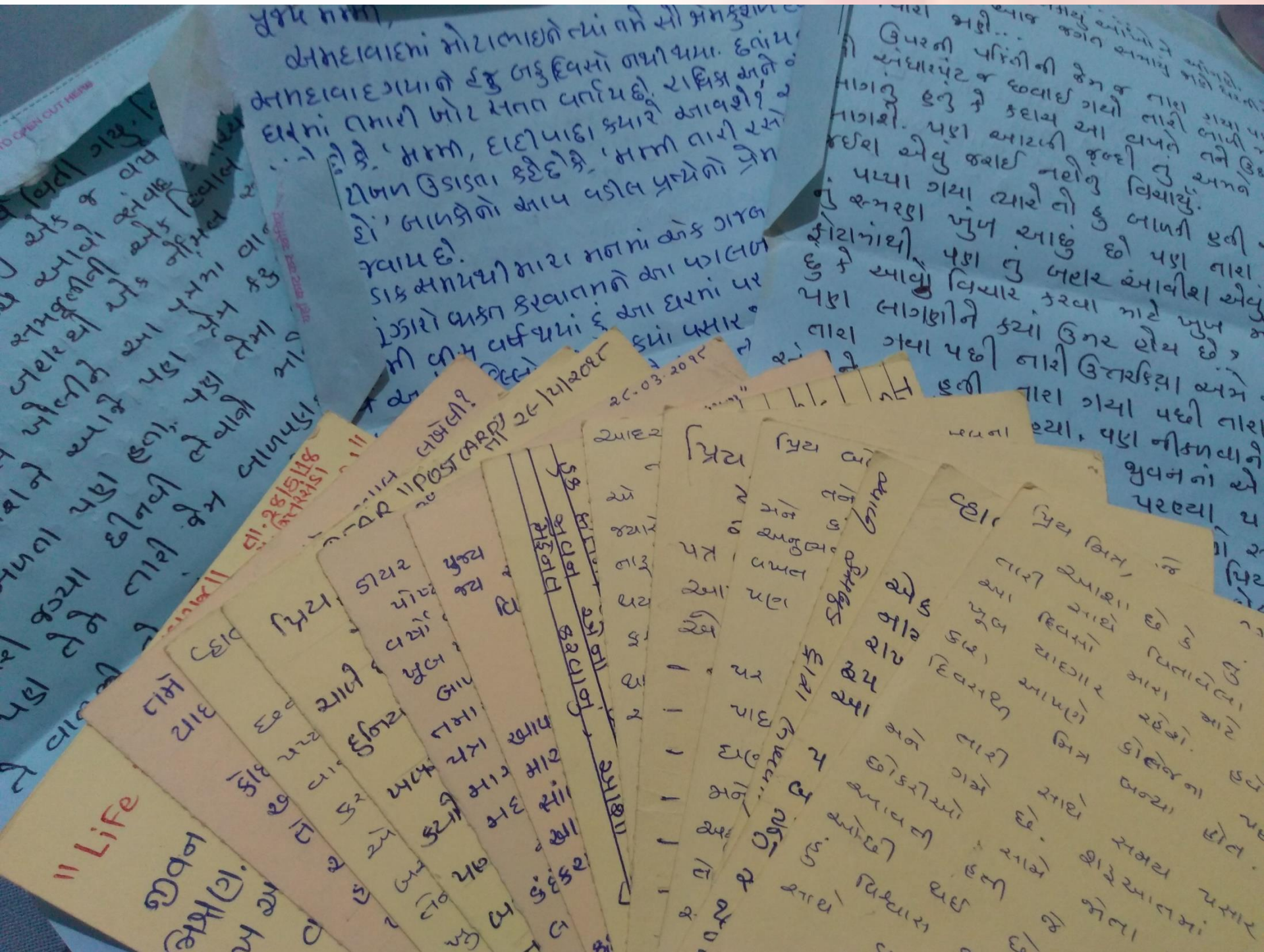
પત્રોની ઝાંખી

મમ્મી તારા ગયા પછી... આંગણી,
 સ્મરણા છલમયું આંખોને ઘેર કાપા ધબ
 એક જિંદુમા આવ જગન સમાયું મહી ઘરનીને ઘેર કાપા ધબ
 અંધારા મહી...
 ઉપરની પત્રોની જેમ જ તારા ગયા પછી મારી દુનિયાનો
 તો અંધારપટ વ ઢવાઈ ગયો તારી ભાવી માદગીલી એવું
 લાગતું હતું તે કદાચ આ લખને તને ઉક્વામાં થીડો સમય
 લાગશે. પણ આટલી જલ્દી તું અમને છોડીને અમને આવી
 જઈશ એવું કશઈ નહીંજુ વિચારું.
 પપ્પા ગયા તારી તો હું બાબતી હતી એટલે તેમના ગયા
 નું સ્મરણા ખુબ આછું હતું પણ તારા ગયા પછી જાને કાવ
 ફોટામાંથી પણ તું બહાર આવીશ એવું મને લાગતું માત્ર
 હું તે આવું વિચાર કરવા માટે ખુબ મોટી થઈ ગઈ હતું
 પણ લાગણીને ક્યાં ઉગર હોય છે? મોટી થઈ ગઈ હતું
 તારા ગયા પછી તારી ઉત્સરકિયા અમને સૌ જાહેનોએ
 સંપીને તરી હતી. તારા ગયા પછી તારા ઘરમાં આકસ્મિક
 અમને સૌ સંપીને રહ્યા. પણ નીકળવાને દિવસે બધા
 સાથે બહાર નીકળતા આપણા બુવનનાં એ સંમરણોને પણ
 પોટવું લાવ્યું કે બધી જાહેનો પરહ્યા પછી હ
 લગભગ આઠ વર્ષ અંકળા એકલા પછી હ
 રહ્યા. લાખુ ઘરને લા
 ગમતીલા

ત્યાંથી ફરીને એ બધી લાલ સ્વપ્નનું અને વૃક્ષોન કરવાનું
 ખુબ મીસા તરુ હું અને હા હવે રોન કરીને મોઈ નથી
 કરેલું તે બેન મુંજઈ ક્યારે આવો છો? જગડીલી રસીક
 તને ફોન કરવાથી એના સુધારાવધારા કરીને હું સુધાર
 લેલી, થકું શીખવાનું તારી પારને ખાતી રહી ગયું નહીં?
 સવાર ની ગોત્તુ જેમ માટે પર પડે તેમ મારી લપચાણી થાય
 તેવી જ રીતે હું આ લખતા લખતા તારી યાદોના ધોંગપુર
 મા તણાતી ભવ હતું દરેક વળત્રા હું તારાજ ગંભનાં
 પિસ્તરુ. એવી મારી સંમળા છે.
 ભીંજવા ભીનૂર માટી, વરસાદ નું હોવું જરૂરી નથી
 તું ભીની લાગણી છોડેને... તા માટી રોનરોન ભીંજુંબ
 થઈ કય.....
 લી. તારીનેડા...

પુલ પુલ આભાર

અમારો સાથ આપવા બદલ

Celebrate this Raksha Bandhan by sending

**Return Gifts
for your
Brothers & Sisters**

<https://www.shop4festival.com/#/>

Happy Raksha Bandhan

SHOP 4 FESTIVAL
YOUR CELEBRATION IS OUR FESTIVAL

સહૃદય આભાર
રાજુલ ભાનુશાલી
અક્ષય દવે
ઉમા પરમાર
વિરલ દેસાઈ
પૂર્વી બ્રહ્મભટ્ટ
જીગર સાગર
સ્પર્શ હાર્દિક
વિપુલ હડિયા
હોઝેશ અગવન
મુનીર મલેક
પવન પટેલ
નીલેશ ઉપલાવદીયા

‘પંખ’ની
ઉડાનમાં
સહભાગી પાંખો
યાજ્ઞિક વધાસિયા
મનોરી શાહ
અનંત ગોહિલ
વિરલ જોશી
કેયુર દુધાત

‘પંખ’ની
ઈવેન્ટ્સમાં
સહભાગી પાંખો
વિવેક ચુડાસમા
વૃત્તાંત વ્યાસ

અમારી સાથે ઉડવાના આકાશી માર્ગો

pankhemagazine@gmail.com

<http://www.facebook.com/pankhemagazine>

+919904918168

https://twitter.com/pankh_emagazine

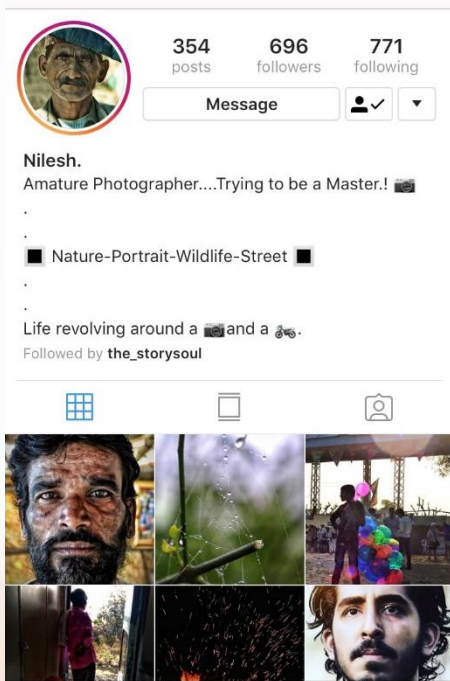

<https://www.youtube.com/channel/UCakmCpwf4oF2ZICl-YPIVDg>

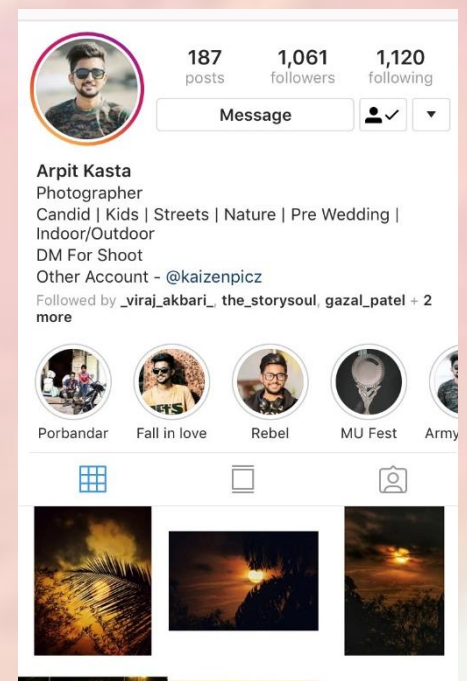

https://www.instagram.com/pankh_emagazine/

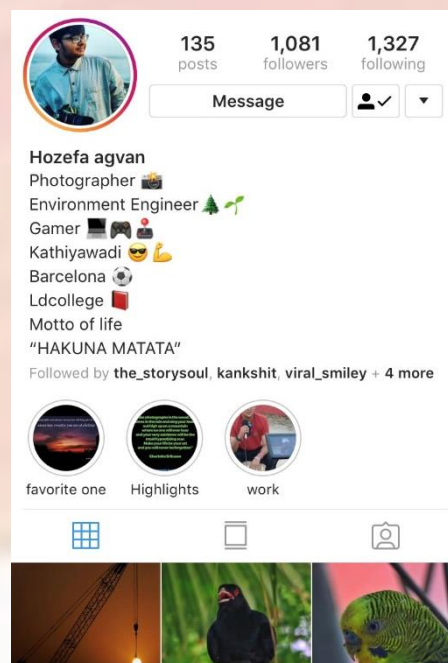
Follow Our Photographers

https://www.instagram.com/niles_1490/

<https://www.instagram.com/appygraphyy/>

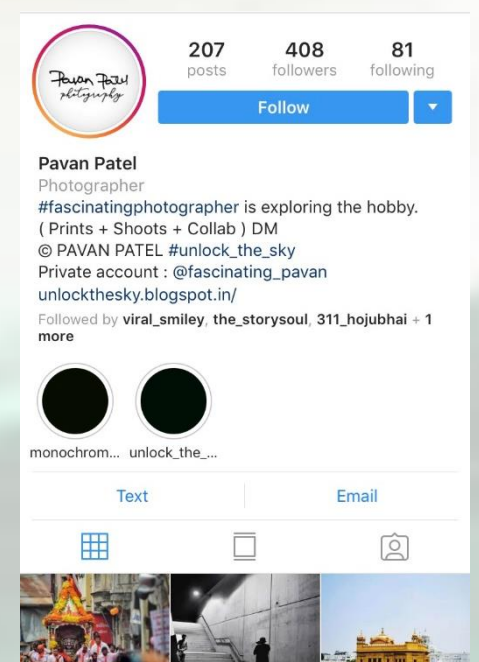

https://www.instagram.com/391_hojubhai/

∟

https://www.instagram.com/391_munir/

https://www.instagram.com/unlock_the_sky/

Contact with our Collaborative Writer friends

- ‘સ્પર્શ’ હાર્દિક : hardik.sparsh@gmail.com
- રાજુલ ભાનુશાલી : rajul.bhanushali187@gmail.com
- ઉમા પરમાર : uparmar473@gmail.com
- વિપુલ હડિયા : vipulhadiya15@gmail.com
- અક્ષય દવે : akshaydave9x@gmail.com
- જીગર સાગર : jigarphysics@gmail.com

Contact with 'Team Pankh'

- યાજ્ઞિક વઘાસિયા :
yavaghasia.99@gmail.com
- મનોરી શાહ :
manorishah@gmail.com
- અનંત ગોહિલ :
anantgohil19895@gmail.com
- વિરલ જોશી :
viraldjoshi@gmail.com
- કેયુર દુધાત :
keyurdudhat871@gmail.com

<http://www.facebook.com/pankhemagazine>

mlashphotography